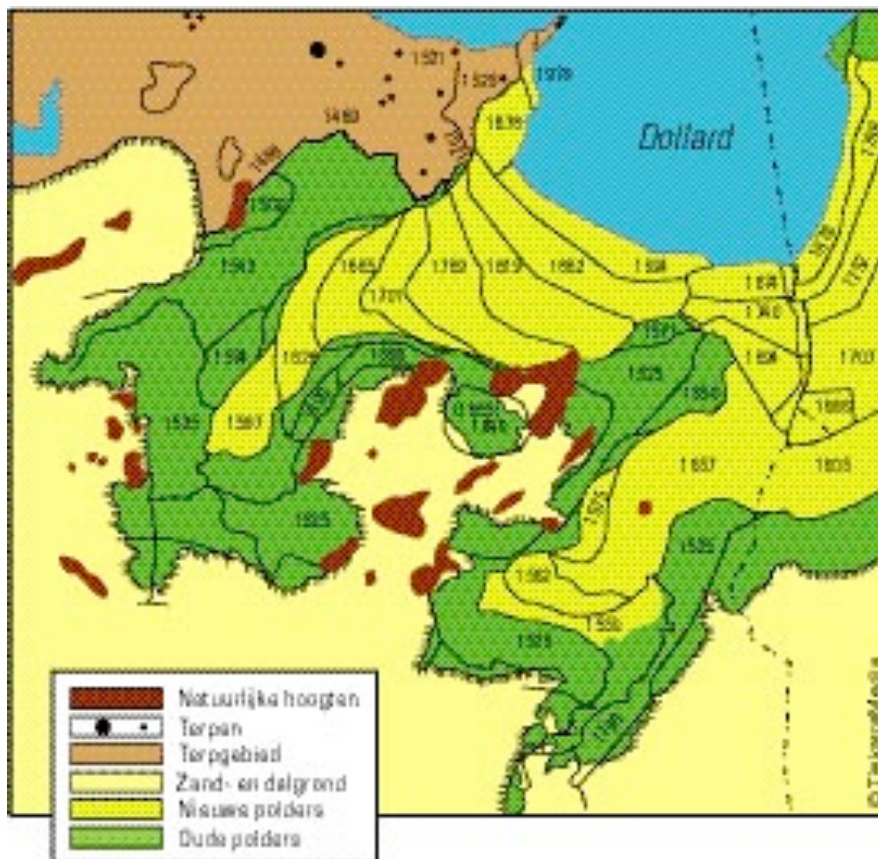

Zicht op het Oldambt

- het landschap als drager van cultuurhistorisch erfgoed -

Aanvraag voor het aanwijzen van het Oldambt als “beschermd landschapsgezicht”

Wergroep Oldambt

Mei 2007

Ten geleide

Kapitaal en rentmeesterschap

Het Oldambt is uniek in Nederland door zijn geheel eigen en stoere karakter. De geschiedenis laat zich er nog uit het landschap en de bebouwing lezen. Het Oldambt heeft wat elders in Nederland een schaars goed geworden is: rust, ruimte en een schoon milieu. Het is een land van grootschalige akkerbouw en met een fauna die juist aangewezen is op de ruimte. Het is een land van grootse vergezichten, van imposante wolkenluchten bij dag en een fonkelende sterrenhemel bij nacht. Kom daar elders nog maar eens om.

Dit is kapitaal dat in de toekomst alleen maar meer waard zal worden. Het is de basis voor een aantrekkelijk woonklimaat en voor bloeiende werkgelegenheid in recreatie, toerisme en dienstverlening. Het is het interessante uitloopgebied voor de Blauwe Stad die zich gelukkig mag prijzen met dit Belvedere-landschap als achtertuin.

De Provincie is zich van die waarde en waarden in toenemende mate bewust; het laatste College-programma maakt zich "...als rentmeester verantwoordelijk voor de kwaliteit van het landschap. Wij koesteren de stilte, de weidsheid en de duisternis die...zo kenmerkend zijn. ... (wij) zullen hier nadrukkelijk aan werken."

Helaas is het bovenstaande slechts een deel van het verhaal. Het andere deel is dat de laatste decennia dit unieke landschap en die even unieke bebouwing ernstig onder druk staan van nivellering en verval. Door onachtzame, ondoordachte en onoordeelkundige ingrepen is het landschap bezig een verrommeld coulissenlandschap te worden, verliezen de linten meer en meer hun karakter, zijn veel boerderijen ten prooi aan verloedering en komen het milieu en de ruimte letterlijk in een slechte reuk te staan door de van elders oprukkende bio-industrie.

De ontwikkeling van het gebied is te vaak de onbedoelde resultante van vele deelontwikkelingen. De WRO bleek toch tekort te schieten in het beschermen van de unieke waarden van het Oldambt. Dat is de reden waarom "Heemschut" en een aantal particulieren, verenigd in een werkgroep, zich zijn gaan beraden op de vraag hoe aan dit gestage verval een halt toe te roepen. Het beste instrument daartoe blijkt te zijn het verlenen van de status van Beschermd Landschapsgezicht aan het Oldambt. Het hoe en het waarom daarvan vindt u in de hoofdtekst uitvoerig uitgelegd. Het zal voor het eerst zijn dat dit instrument in Nederland wordt ingezet. Groningen zal zich met deze primeur positief profileren en het bijzondere van het Oldambt landelijk in de schijnwerper zetten.

Qua timing past dit voorstel naadloos in de ontwikkeling van POP III. Het beoogt geen additionele regelgeving. Het beoogt nog minder het gebied op slot te doen. Het beoogt door het behoud van het bijzondere van verleden en heden de basis voor de toekomst te versterken.

Werkgroep Oldambt

Erik Ader (voorzitter)

Pier Bosch

Jan Groenbroek

Otto Knottnerus

Jan Koers

Nans Kolff

Henk Meijer

Willem Schillhorn van Veen

Aize Tolsma

Harm van der Veen

Tineke Vooijs (secretaris)

Reint Wobbles

Samenstelling en redactie Achtergronddocument

Pier P. Bosch

Correspondentieadres:

Tineke Vooijs

Haddingestraat 24

7711 KD Groningen
(050-3181645, e-mail: t_vooy@hotmail.com)

Inhoud	<u>pagina</u>
Ten geleide	2
Brief aan GS Groningen d.d. 9 mei 2007 m.b.t. verzoek om aanwijzing	5
Samenvatting	11
<u>Achtergronddocument</u>	15
Begrenzing met kaartje	16
Gebiedsbeschrijving en kenmerken van het Oldambt	17
Ontstaansgeschiedenis; geologie, geomorfologie en bodemopbouw	17
Archeologie	18
Bewonings- en ontginningsgeschiedenis	18
Bebouwing en patronen	21
Monumentale bebouwing	22
Overzicht van de toepassing van de Monumentenwet	24
Landschapsecologische en natuurwaarden	25
Ontwikkeling van de landbouw	25
Industriële ontwikkelingen	25
Sociale en economische structuur	25
Specifieke karakteristieke kwaliteitsdragers	25
Nieuwe ontwikkelingen: bedreigingen of kansen	26
De bijdrage van rust, ruimte, kwaliteit en uniciteit aan de economische en sociale ontwikkeling van een streek	28
Relaties met lopende (gebieds)programma's	29
In te zetten (subsidie)instrumentarium	29
Conclusie	30
Het instrument "Beschermd landschapsgezicht"	30
De relatie met het POP en het Bestemmingsplan Buitengebied	31
Het koesteren van de "kip met de gouden eieren"; voorstel voor inzet en gebruik van dit nieuwe instrument	31
Gebruikte literatuur	33
<u>Bijlage 1: Veel gestelde vragen over de toepassing van het instrument "aanwijzing beschermd landschapsgezicht"</u>	34
<u>Bijlage 2: Lijst van samenwerkende organisaties en overige gesprekspartners</u>	39

Bond Heemschut; Provinciale Commissie Groningen
en
Werkgroep Oldambt

Correspondentieadres: Haddingestraat 24
7711 KD Groningen

Groningen, 9 mei 2007

Aan het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen
Postbus 610
9700 AP Groningen

Betreft: verzoek om aanwijzing van het Oldambt als “beschermd landschapsgezicht”

Geacht College,

Onlangs bent u gestart met de voorbereidingen voor het nieuwe Provinciaal Omgevingsplan (POP). Tegelijkertijd zal er in het Oldambt door drie gemeenten een kadernota voor een gezamenlijk Bestemmingsplan Buitengebied worden opgesteld.

Ongetwijfeld zullen in beide genoemde plannen de alom geroemde waarden van het Oldambt aan de orde komen, want het Oldambt bevat een aantal unieke en waardevolle elementen die in hun onderlinge samenhang, mits goed bewaard, hersteld en beschermd, een goede basis vormen voor een duurzame ontwikkeling van de gehele streek. En voor die duurzame groei van de economie in het Oldambt is het van belang dat er een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat is (en blijft!). Dit zal voor u niet nieuw zijn en u werkt hier al jaren aan.

En dat het u menens is, blijkt uit uw Collegeprogramma waarin o.a. is verwoord dat u ervan overtuigd bent dat de inwoners van Groningen trots zijn op o.a. het landschap en de (cultuur)historie, dat u de vele kwaliteiten van Groningen wilt behouden en versterken, dat u als ondernemende provincie met lef durft te investeren in de groei van Groningen en dat u dat waar mogelijk graag met maatschappelijke organisaties wilt doen.

Maar u schrijft ook: “Bestuurlijke verantwoordelijkheid brengt ook verantwoordelijkheden met zich mee waar het gaat om de bescherming van het landschap. Wat dat betreft voelen wij ons als rentmeester verantwoordelijk voor de kwaliteit van het landschap. Wij koesteren de stilte, de weidsheid en de duisternis die voor sommige delen van de provincie zo kenmerkend zijn. In de uitvoering van ons beleid zullen wij hier nadrukkelijk aan werken.”

Zorgen over de toekomst van het Oldambt

Ondanks deze goede intenties, maakt een aantal gezaghebbende particulieren uit de streek, samen met diverse organisaties op het gebied van landschap en cultuurhistorie zich zorgen over de waargenomen achteruitgang van het landschap en het cultureel erfgoed in het Oldambt.

Men juicht de aanwijzing van (een gedeelte van) het Oldambt als Belvederegebied van harte toe, maar constateert tegelijkertijd dat dit geen garantie is voor het zorgvuldig omgaan met landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Een Belvedere-gebiedsaanwijzing heeft nu eenmaal geen juridische consequenties. Belvederevoorstellen moeten daarom hun vertaling krijgen in een beschermende status. Voorbeeld is Middag-Humsterland waar de waarden van het gebied door de status Nationaal Landschap beter zijn beschermd dan in de rest van de provincie.

Ook zijn er in het Oldambt bijvoorbeeld behalve de reeds aangewezen rijksmonumenten en stads- en dorpsgezichten, nergens in het gebied waardevolle bouwwerken en gebieden als gemeentelijk monument aangewezen. Met andere woorden: het Oldambt en (een gedeelte van) de daarvan deeluitmakende monumentale bebouwing is nog altijd “vogelvrij”.

Dit is des te spijtiger omdat op deze wijze het nu nog aantrekkelijke uitloopgebied en achterland van o.a. de “Blauwe Stad” verloren dreigt te gaan. Het gaat dan vooral om aantasting van datgene dat het gebied zo uniek maakt: een schoon milieu, rust, ruimte en vooral landschappelijke kwaliteit. Door onachtzame en onoordeelkundige ingrepen verwordt de open ruimte tot een verrommeld coulissenlandschap. Het verlies aan eigen karakter wordt verder geaccentueerd door verval van unieke architectuur en aantasting van lintbebouwing. Het prijskaartje is verlies aan woonkwaliteit en toeristisch potentieel.

Achtergrond van en aanleiding tot deze aanvraag

Heemschut heeft daarom het initiatief genomen om te onderzoeken hoe deze dreigende negatieve spiraal kan worden omgebogen in een positieve ontwikkeling.

Samen met plaatselijke deskundigen is een **achtergronddocument** geschreven (zie bijlage). Dit achtergronddocument bestaat uit een uitvoerige beschrijving van het ontstaan van het Oldambt en de verschijningsvorm die het gebied zo bijzonder maakt. Daarnaast worden de voor de streek zo belangrijke ontwikkelingen in landbouw, industrie, toerisme en recreatie beschreven. Een analyse van de bedreigingen, de kansen voor nieuwe initiatieven en de bijdrage van rust, ruimte en uniciteit aan de economische en sociale ontwikkeling van het gebied, besluiten het document.

Met name dit laatste onderwerp krijgt ruime aandacht omdat daarmee de Belvedere-gedachte "behoud door ontwikkeling" in de praktijk kan worden gebracht.

(Voor u is een korte en bondige **samenvatting** van dit document bijgevoegd.)

“Bescherming en zorgvuldige en duurzame ontwikkeling” zijn bij uitstek termen die in het POP en het Bestemmingsplan aan de orde komen. Dit zal dan ook de insteek zijn van onze samenwerkende organisaties bij de discussies over deze plannen in waardevolle gebieden. Voor het Oldambt heeft onze werkgroep gezocht naar mogelijkheden die meer recht doen aan een integraal en duurzaam behoud van de waarden in dit gebied m.b.t. de monumentenzorg en de landschapsbescherming dan de WRO (het bestemmingsplan) biedt.

De aanduiding “Beschermd Landschapsgezicht”

Door middel van het toepassen van dit instrument hebben de provincies sedert november 2005 de mogelijkheid om GS op basis van art. 23 van de Natuurbeschermingswet 1998 beschermde landschapsgezichten aan te laten wijzen. Het gaat dan vooral om *“een samenstel van onbebouwde terreinen of van bebouwde en onbebouwde terreinen dat vanwege zijn*

structuren, patronen of elementen dan wel anderszins vanwege zijn uiterlijke verschijningsvorm historisch-landschappelijk van algemeen belang is”.

Elke belanghebbende organisatie kan GS verzoeken om de procedure te starten om een gebied aan te wijzen.

Het rechtsgevolg van deze aanwijzing is, net als bij de beschermde stads- en dorpsgezichten, dat de gemeente gehouden is een bestemmingsplan te maken waarin cultuurhistorische (en landschappelijke) waarden planologisch worden beschermd. (In het aanwijzingsbesluit moet in elk geval een beschrijving staan van de kenmerken van het landschap en van de handelingen die deze kenmerken bedreigen.) De provincie kan hiermee actief een gericht aanwijzingsbeleid voeren dat aansluit op de vele gebiedsgerichte maatregelen die al plaatsvinden. De toetsende rol van de provincie in de ruimtelijke ordening kan daarmee worden omgezet in een initiërende rol.

Het nieuwe beschermingsinstrument heeft als doel een integrale en duurzame benadering van het historische landschap, waarbij natuurwaarden, historische geografie, gebouwde monumenten en archeologie samenkomen.

Met deze benadering en werkwijze wordt geprobeerd te voorkomen dat de verdere ontwikkeling van het Oldambt de ongestuurde resultante blijft van allerlei deelontwikkelingen. Een aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht dwingt beleidsmakers er toe dat er nu bewuste afwegingen en keuzes worden gemaakt, waarbij het historische landschapspatroon in zijn geheel centraal staat.

Omdat het in het Oldambt vooral gaat om het samenspel van landschap, (cultuur)historie, ontstaansgeschiedenis en monumentale bebouwing, zou een aanwijzing tot “beschermd landschapsgezicht” in dit gebied een extra stimulans kunnen zijn om de te koesteren waarden niet alleen te onderkennen, maar ook te erkennen en uiteindelijk stevig te verankeren in het ruimtelijk beleid.

De relatie met het POP en het Bestemmingsplan Buitengebied

Door het toepassen van het nieuwe instrument "beschermd landschapsgezicht" kunnen de alom geroemde waarden van het Oldambt (via het POP) nadrukkelijker wettelijk worden verankerd in bestemmingsplannen. Een aanwijzing kan daarbij een goede opmaat en start betekenen bij het ontwikkelen van deze plannen. Door toepassing van dit instrument heeft het gebied als het ware al een streepje voor bij de planontwikkeling. En dat is het waard! Een aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht is naar onze mening een adequate invulling van datgene dat u in uw Collegeprogramma schrijft: “Onze instrumenten om de kwetsbare elementen in het landschap te beschermen, worden deze collegeperiode vergroot doordat de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) eind 2007 in werking zal treden. Deze nieuwe wet biedt ons de juridische mogelijkheden om het beleid te sturen, bijvoorbeeld in de vorm van algemeen bindende regels vooraf,..... Dat betekent dat we als provincie meer aan de voorkant van het proces gaan sturen in plaats van achteraf”.

Het gaat evenals u, ook ons bij de zoektocht naar mogelijkheden voor een duurzame toekomst van het Oldambt met name om “het sturen aan de voorkant van het proces”, omdat de ervaring (nog altijd) leert dat je daar niet vroeg en stevig genoeg mee kunt beginnen.

Meerwaarde ten opzichte van de Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Monumentenwet
 Bij de voorbereidingen van dit verzoek en de besprekingen die wij daarover voerden met organisaties en deskundigen, kwam steeds een aantal vragen naar voren die te maken hebben met onder andere de verhouding tot en de meerwaarde van dit nieuwe beschermingsinstrument ten opzichte van het bestaande instrumentarium. In de **bijlage** zal hier nader op worden ingegaan, maar korthedshalve en voor de duidelijkheid vast het volgende:

Niet elk belang waaraan een aspect van ruimtelijke ordening verbonden is, zoals het beschermen van natuurgebieden of monumenten en stads- en dorpsgezichten, kan geheel door de WRO worden beheerst. De WRO biedt een algemeen kader, waarbinnen alle bij het gebruik van de gronden betrokken belangen tegen elkaar worden afgewogen met het oog op een goede ruimtelijke ordening. Doch naast de WRO blijkt alleszins behoefte te bestaan aan afzonderlijke wetten, die vooral zijn bedoeld om een bepaald op het gebruik van de gronden betrokken belang, in het bijzonder te beschermen.

Het gaat hier meestal om doeleinden van in hoofdzaak conserverende aard: van onder meer behoud van monumenten, van stads- en dorpsgezichten en van behoud van landschapsschoon. Genoemde doeleinden zouden, als ze geen bijzondere wettelijke bescherming zouden genieten, maar al te gemakkelijk voor economisch sterkere belangen moeten wijken. Men diene in het oog te houden dat de WRO een coördinerende regeling is, en wel met betrekking tot alle belangen die bij de bestemming van gronden in het geding kunnen zijn. De bijzondere beschermingswetten zijn daarentegen verzorgende regelingen, en wel met betrekking tot een bepaald belang (monumentenzorg c.q. landschapsbescherming). Het verkrijgen van een bepaalde bestemming in het kader van een bestemmingsplan waarborgt nog niet zonder meer het verzorgende element. In gevallen, waarin grotere en krachtiger bescherming wenselijk is, zal er daarom ook gereede aanleiding kunnen bestaan om aanvullend over te gaan tot toepassing van de Monumentenwet (aanwijzing tot beschermd stads- en dorpsgezicht) of de Natuurbeschermingswet (aanwijzing tot beschermd landschapsgesicht).

In de nieuwe WRO bestaat weliswaar de mogelijkheid om een aanvullende “Provinciale Verordening” op te stellen, maar die geldt dan, voorzover ons althans op dit moment bekend is, als generiek uit te voeren beleid voor de gehele provincie (het gaat om provinciale belangen). Het is dus niet mogelijk om voor bepaalde gebieden zo maar uitzonderingen te maken. Wel zou dat eventueel kunnen voor een gebied dat is aangewezen als Nationaal Landschap omdat een NL een wettelijke status heeft.

Of de regels (kernwaarden) in een provinciale verordening voldoende sturing en kaders bieden voor ons doel, betwijfelen wij dus.

Voor overige vragen en discussiepunten over de wenselijkheid en de noodzaak tot het aanwijzen tot een beschermd landschapsgesicht verwijzen wij u in het bijzonder naar de paragraaf “Veel gestelde vragen over de toepassing van het instrument aanwijzing beschermd landschapsgesicht” in de bijlage.

Conclusie

Alles afwegend menen wij dat het Nieuwe instrument “Aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht” benut zou moeten worden om adequate bescherming van het waardevolle landschap in al zijn facetten te kunnen waarborgen. Het heeft als middel tot dat doel meerwaarde ten opzichte van het bestaande instrumentarium. Wij achten de inzet van dit instrument ook en vooral geboden om het langetermijn ontwikkelingspotentieel van de regio in stand te houden. Rust, ruimte, een schoon milieu, eigenheid; het zijn in Nederland schaarse goederen die een prijs kennen. Het Oldambt heeft ze nog allemaal en dit kapitaal zal in waarde alleen maar toenemen. Instandhouding daarvan is een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van recreatie en toerisme. Dat betekent geenszins dat daarmee de ontwikkeling van andere economische activiteiten wordt geblokkeerd. Die ontwikkeling blijft altijd mogelijk in een beschermd landschapsgezicht, mits dat gebeurt met respect voor de aanwezige waarden (Belvedere-gedachte). De beschermde status zal veeleer een stimulans vormen voor die economische ontwikkelingen die steeds meer gebruik maken van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied.

Verwerven van draagvlak

Voor toepassing van dit instrument en zeker in een groot gebied als dit, is ruim draagvlak nodig. Wij hebben daarom voor dit initiatief reeds steun en adhesie verworven van de organisaties die hieronder zijn vermeld. Daarnaast willen we de aanvraag graag in juni a.s. presenteren en toelichten in de relevante Statencommissies en organiseren we te zijner tijd ook een excursie door het gebied voor de betreffende Colleges van B en W en Statenleden. De samenvatting en een nog te ontwikkelen “pamflet” zijn hier binnenkort voor beschikbaar.

Tot slot:

Het Oldambt is een uniek gebied dat het meer dan waard is om de Belvedere-gedachte “behoud door ontwikkeling” in de praktijk te brengen. Wij denken dat een aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht een oplossing zou kunnen zijn.

Omdat er op dit moment nog geen initiatieven in den lande bekend zijn voor de toepassing van dit instrument, heeft de provincie Groningen hiermee de kans de provincie en het gebied positief te profileren.

In uw Collegeprogramma schrijft u dat u kansen en uitdagingen die zich aandienen, wilt grijpen. Beleidsterreinen die elkaar raken dienen in samenhang te worden geïnitieerd. Hierbij zal nadrukkelijk worden gekeken naar een meer gerichte inzet van de bestaande instrumenten. Welnu; hier ligt zo’n kans, want wij hebben als Groningers met het Oldambt iets in handen dat zozeer de moeite waard is dat Groningen de eerste provincie in Nederland kan worden die een waardevol (Belvedere)gebied een beter beschermde status geeft.

De aandacht in de media hiervoor zal ook het imago van (Oost)-Groningen weer sterk kunnen verbeteren.

Graag bevelen we bovenstaand verzoek daarom in uw aandacht aan. Wij zijn uiteraard bereid om een en ander met u te bespreken.

Bovendien zouden wij graag in de gelegenheid worden gesteld een en ander toe te lichten in de vergaderingen van de relevante Statencommissie(s). Een verzoek om deze brief met bijlagen op de agenda(‘s) te zetten, is daartoe separaat verzonden.

Met vriendelijke groet,

Namens de Bond Heemschut,

namens de Werkgroep Oldambt,

w.g.

w.g.

w.g.

H.F. Wolgen
(voorzitter van de provinciale
commissie Groningen)

D.A.V.E. AderW. Schillhorn van Veen
(voorzitter) (lid)

Bijlagen:

- “veelgestelde vragen”
- samenvatting verzoek
- uitgebreid achtergronddocument

Afschrift van de brief met bijlagen aan:

- Alle Statenfracties t.a.v. het secretariaat
 - College's van B en W van de 6 gemeenten
 - Waterschap Hunze en Aa's
 - Min. VROM, den Haag
 - Min. VROM, Groningen
 - Min. LNV, den Haag
 - Min. LNV, Groningen
 - Min. OCW, den Haag
 - RACM, Amersfoort
 - Projectbureau Belvedere, Utrecht
 - Stichting Nationaal Groenfonds (R. Roze); Hoevelaken
 - ir. Dirk Sijmons; Rijksadviseur voor het landschap, den Haag
 - prof. Fons Asselbergs; Rijksadviseur voor cultureel erfgoed, den Haag
 - prof. Andre v.d. Zande (Belvedere-leerstoel); WUR Wageningen
 - prof. Eric Luiten (Belvedere-leerstoel); TU Delft
 - prof. Jan Kolen (Belvedere-leerstoel); VU Amsterdam
 - prof. Guus Borger; Platform landschap en cultuurhistorie, Amsterdam
 - prof. Theo Spek; RUG Groningen
 - Hans Renes; VU Amsterdam
- Lijst van samenwerkende organisaties, leden werkgroep, gesprekspartners, betrokken ambtenaren van diverse diensten e.d.

Samenvatting

Aanleiding

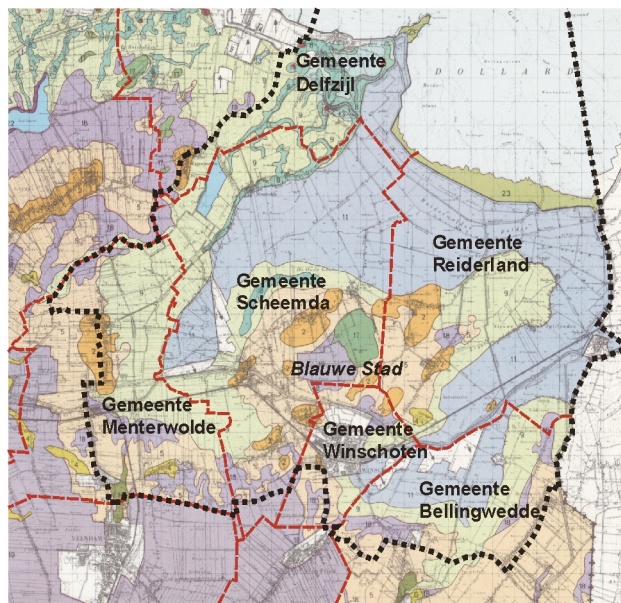
Gedreven door zorg om de achteruitgang van de kwaliteit van het Oldambt ontstond de Oldambtgroep. Deze groep streeft naar het behoud en zo mogelijk de verbetering van de kwaliteit van het karakteristieke landschap van het Oldambt. Een geschikt middel om dit doel te bereiken is het Beschermd Landschapsgezicht.

Wat is een beschermd landschapsgezicht?

In art. 23 van de Natuurbeschermingswet 1998 is geregeld dat Gedeputeerde Staten een bepaald gebied bij besluit kunnen aanwijzen als Beschermd Landschapsgezicht. Deze mogelijkheid voor het aanwijzen van beschermde landschappen geldt voor het landelijk gebied incl. de daarin voorkomende bebouwing. Het gaat dan om “een samenstel van onbebouwde terreinen of van bebouwde en onbebouwde terreinen dat vanwege zijn structuren, patronen of elementen dan wel anderszins vanwege zijn uiterlijke verschijningsvorm historisch-landschappelijk van algemeen belang is”. Het besluit bevat in ieder geval een beschrijving van de kenmerken van het landschap voorzover deze kenmerken uiterlijk waarneembaar zijn en een aanduiding van handelingen die de kenmerken kunnen aantasten. Het besluit gaat vergezeld van een kaart waarop de begrenzing van het gebied is aangegeven dat als beschermd landschapsgezicht is aangewezen. De gemeenteraad van de gemeente waarin het beschermd landschapsgezicht is gelegen, stelt ter bescherming van een beschermd landschapsgezicht een bestemmingsplan vast.

Deze mogelijkheid is op 1 november 2005 formeel in werking getreden. Er zijn tot op dit moment echter nog geen ervaringen met dit nieuwe wettelijk instrument.

Begrenzing van het Oldambt

Het gebied ligt in de gemeenten Delfzijl, Scheemda, Reiderland, Menterwolde, Winschoten en Bellingwedde.

De karakteristieken van het Oldambt

Het Oldambt behoort vanwege zijn unieke landschappelijke waarden tot de Groningse Belvederegebieden. Bijzonder is dat de ontstaansgeschiedenis van het gebied nog steeds in het landschap zichtbaar is.

Het landschap wordt gekenmerkt door haar openheid, de groene linten met bebouwing op de zandruggen of langs de oude dijken, met verdichting in de dorpskern en buiten de kern de boerderijlinten met de Oldambtster boerderijen. Ook kenmerkend zijn de schilvorm en de grotere schaal van de nieuwe kleipolders. Het oude landschap steekt duidelijk af tegen de jonge Dollardpolders. Onder de zeeklei ligt het Middeleeuwse veenontginningslandschap; de resten van nederzettingen, kerken, begraafplaatsen, de wegenstructuur, verkaveling en grondbewerking. Ze vormen een belangrijke bron van informatie over de ontginning van dit landschap en de daaropvolgende periode waarin de invloed van de zee leidde tot het verlaten van dit gebied.

De lange linten door het landschap met Oldambtster boerderijen zijn karakteristiek voor het Oldambt. De boerderijen staan langs de hoofdweg, landarbeidershuisjes stonden (de meeste zijn verdwenen) terzijde van de boerderij of aan laantjes.

De arbeiderswoningen zijn in opzet sterk verwant aan de Oldambtster boerderij. Andere karakteristieke gebouwen die opvallen in het landschap: de kerken, molens, de Ennemaborg, bruggen, sluizen, gemalen en (graan)pakhuizen, de strokartonfabrieken De Toekomst I en II. Bijzonder zijn ook de dijkcoupures met schotbalkenhuisjes, verdedigingswerken (schansen enz.), kerkhoven met beplantingen en rijke grafornamentiek en de wegbeplantingen.

Bedreigingen van het landschap

In het algemeen gaat het om verlies aan samenhang, identiteit en herkenbaarheid van het Oldambt door aantasting van de openheid van het landschap (weidsheid en zichtlijnen) en door aantasting van dorpsgezichten en bebouwingslinten als gevolg van uitbreidingsplannen: bijvoorbeeld door verdichting van linten, verkeerde inpassing van nieuwe boerderijen of schuren, door slechte vormgeving, verkeerd kleur- en materiaalgebruik bij nieuwbouw van woningen en industriële vestigingen; de aantasting door aanleg van “zichtlocaties” voor de bouw van bedrijven (bij elke afslag / kruispunt dreigt het gevaar).

Kansen voor ontwikkeling

De komst van de Blauwe Stad zal leiden tot grotere economische activiteit in het Oldambt. *Het is belangrijk dat deze ontwikkelingen goed worden ingepast in het landschap om aantasting van het landschap te voorkomen.* Tot nu toe is niet overal zorgvuldig met het landschap omgegaan. Ook de schaalvergroting in de landbouw vraagt om zorgvuldige inpassing van grote agrarische bedrijven. *De aanwijzing van het Oldambt als beschermd landschapsgezicht maakt economische ontwikkeling mogelijk met behoud en verbetering van de kwaliteiten van dit gebied.*

Belangrijk is dat het gebied een positief imago ontwikkelt. Dan komen er meer initiatieven die gebruik maken van de kwaliteiten van het landschap en de open ruimte. *Ook moeten er kansen moeten komen voor de waardevolle leegstaande boerderijen.*

Toekomstige bewoners van de Blauwe Stad komen hier niet voor niets wonen. Bewoners en bezoekers zoeken een omgeving met een bijzondere kwaliteit. Ze vinden deze kwaliteit in het

Oldambt: openheid, ruimte, leegte, vergezichten, wolkenluchten en een landschap rijk aan cultuurhistorie, dat een verhaal vertelt over een boeiend verleden. Dit zijn kwaliteiten die zo uniek zijn dat ze behouden moeten blijven. De aanwijzing van het Oldambt tot beschermd landschapsgezicht maakt dat mogelijk.

Wat is de meerwaarde van het Beschermd Landschapsgezicht?

Er zijn vele vragen gesteld en opmerkingen gemaakt over de relatie met de nieuwe WRO, over de mogelijkheid om een speciale provinciale verordening op te stellen waarin de waarden beter worden beschermd.

De WRO biedt een algemeen kader, waarbinnen alle bij het gebruik van de gronden betrokken belangen tegen elkaar worden afgewogen met het oog op een goede ruimtelijke ordening. Doch naast de WRO blijkt er behoefte te bestaan aan afzonderlijke wetten, die vooral zijn bedoeld om een bepaald op het gebruik van de gronden betrokken belang, in het bijzonder te beschermen.

In de nieuwe WRO bestaat weliswaar de mogelijkheid om een aanvullende “Provinciale Verordening” op te stellen, maar die geldt dan, voorzover ons althans op dit moment bekend is, als algemeen uit te voeren beleid voor de gehele provincie (het gaat om provinciale belangen). Het is dus niet mogelijk om voor bepaalde gebieden zo maar uitzonderingen te maken. Wel zou dat eventueel kunnen voor een gebied dat is aangewezen als Nationaal Landschap omdat een Nationaal Landschap een wettelijke status heeft.

In gevallen, waarin grotere en krachtiger bescherming wenselijk is, zal er daarom ook aanleiding kunnen bestaan om aanvullend over te gaan tot toepassing van de Monumentenwet (aanwijzing tot beschermd stads- en dorpsgezicht) of de Natuurbeschermingswet (aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht).

Andere veel gestelde vragen over dit nieuwe instrument (zie ook de uitgebreide bijlage over dit onderwerp)

Veel gestelde vragen betreffen de vrees voor meer regelingen, het “op slot zetten” voor nieuwe ontwikkelingen e.d.

Het antwoord is dat toepassing van dit instrument geenszins betekent dat daarmee de ontwikkeling van andere economische activiteiten wordt geblokkeerd. Het beschermde karakter is dynamisch en niet statisch van aard. Ontwikkeling blijft altijd mogelijk in een beschermd landschapsgezicht, mits dat gebeurt met respect voor de aanwezige waarden (Belvedere-gedachte). De beschermde status zal veeleer een stimulans vormen voor die economische ontwikkelingen die steeds meer gebruik maken van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied.

Relaties met het POP, de bestemmingsplannen en de lopende (gebieds)programma's

De procedure voor het aanwijzen en effectueren van het beschermd landschapsgezicht dient uiteraard te worden afgestemd op de diverse lopende planprocedures zonder dat het vertraging oplevert. Door het toepassen van het nieuwe instrument "beschermd landschapsgezicht" kunnen de alom geroemde waarden van het Oldambt via het POP wettelijk worden verankerd in bestemmingsplannen. Een aanwijzing kan daarbij een goede opmaat en start betekenen bij het ontwikkelen van deze plannen. De ideeën en uitgangspunten voor dit beschermd

landschapsgezicht kunnen qua timing nog worden ingebracht en meegenomen in de voorbereidingen voor het nieuwe POP.

Daarom is dit nu een uitgelezen kans en het juiste moment om met een aanwijzing tot “beschermd landschapsgezicht” uitgangspunten en randvoorwaarden te scheppen voor het opstellen van de Startnotitie en daarna het Bestemmingsplan Buitengebied voor de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten en ook voor een gedeelte van de andere drie betrokken gemeenten.

Draagvlak

Er is met vele organisaties en instellingen overlegd (zie de bijlagen). Behalve vele adhesiebetuigingen, werd er ook positief-kritisch gereageerd door organisaties. Men beschouwt deze regeling als een nieuwe ontwikkeling die het waard is om een kans te krijgen.

Zicht op het Oldambt

– het landschap als drager van cultuurhistorisch erfgoed –

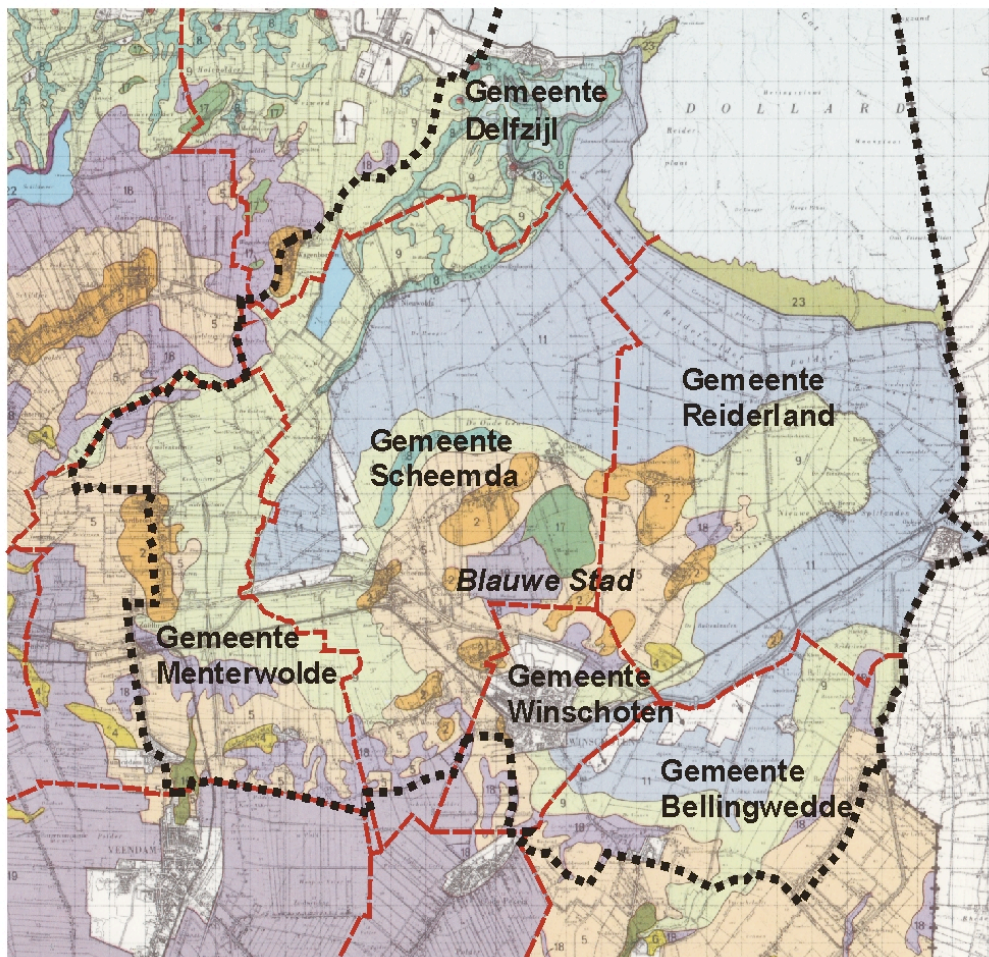
Achtergronddocument ten behoeve van de aanvraag voor het
aanwijzen van het Oldambt als “beschermd landschapsgezicht”

Werkgroep Oldambt

Mei 2007

Begrenzing (zie kaart)

Termunterzijl – Borgsweer - voormalige gemeentegrens Termunten - Zomerdijk - Wagenborgen: Hoofdweg, Stolderijweg - gemeentegrens Delfzijl-Slochteren - Grootmaar - gemeentegrens Menterwolde-Slochteren - Slochterweg - hoofdweg door Noord- en Zuidbroek (beide zijden) - Tussenklappen (westzijde) – Muntendam: Het Loeg (beide zijden), Kerkstraat, Middenweg - Polder De Wiede - Meeden: Boven-Veensloot (gemeentegrens) – Westerlee: D.H. Vinkersweg - Winschoten, Ontsluitingsweg, St. Vitusholt 7e laan, Zuiderveen - Blijham: Turfweg, Kentersweg, Schoollaan, Raadhuislaan, Verschedijk – Westerwoldsche Aa - Veendiep - Bellingwolde: Hoofdweg (beide zijden), Wymeesterweg - Rijksgrens naar Nieuw Statenzijl – buitendijks (kwelders) naar Punt van Reide - Termunterzijl

Het gebied ligt in de gemeenten Delfzijl, Scheemda, Reiderland, Menterwolde, Winschoten, Bellingwedde.

Hoofdkernen in het gebied zijn: Winschoten, Scheemda, Meeden, Westerlee, Heiligerlee, Zuidbroek, Noordbroek, Nieuw-Scheemda, 't Waar, Nieuwolda, Woldendorp, Termunten, Termunterzijl, Borgsweer, Midwolda, Oostwold, Finsterwolde, Beerta, Nieuw-Beerta, Drieborg, Nieuweschans, Oudeschans, Bellingwolde.

Gebiedsbeschrijving en kenmerken van het Oldambt

Het Oldambt was lange tijd een welvarende “boerenrepubliek” en is nog steeds een krachtig landbouwgebied. De afwisseling tussen de groene ontginningslinten met de monumentale boerderijen en het open agrarische achterland is de centrale kwaliteit van het landschap. De ontginningsgeschiedenis is goed afleesbaar in de opeenvolging van de polders: in de richting van de Dollard wordt het landschap steeds grootschaliger en leger. De ontginningslinten kenmerken zich door een open en transparante structuur, die door de afwisselende bebouwing een kenmerkende ritmiek heeft gekregen. De compacte boerderijen van het Oldambtster type zijn daarin beeldbepalend.

In de Middeleeuwen was het Oldambt een veengebied dat door ontginning in de Late Middeleeuwen inklonk en tenslotte door de zee werd overspoeld. Een aantal dorpen werd verplaatst naar de stuwwal van Winschoten, die uiteindelijk als een schiereiland in zee stak. Op de randen van dit voormalige schiereiland (een boogvormige stuwrug) liggen de wegdorpen Scheemda, Midwolda, Oostwold, Finsterwolde en Beerta. Hetzelfde geldt voor de dorpen Bellingwolde, Blijham, Meeden, Noord- en Zuidbroek die eveneens naar de pleistocene ruggen werden verplaatst.

De wegdorpen worden gesierd door monumentale boerderijen met indrukwekkende erfbeplantingen en dikwijls voortuinen in de Engelse landschapsstijl (slingertuinen genoemd). De Dollardrand steekt duidelijk af tegenover de jonge, grootschalige en open Dollardpolders. Dit gebied heeft een typische schillenstructuur van de aanwasopolders met bijbehorende dijken en dijkrestanten.

De dorpen Nieuweschans en Oudeschans hebben een militaire achtergrond als onderdeel van de serie verdedigingswerken aan de grens met Duitsland (Eemslinie). Vooral in Oudeschans is dit nog te zien aan de (gerestaureerde) aardwerken en waterwerken. Ook in Winschoten is het verleden als vestingstad nog zichtbaar.

Onder de zeeklei ligt het fossiele middeleeuwse veenontginningslandschap. Onder het kleidek zijn de resten van deze ontginningen in de vorm van nederzettingssporen, kerken, begraafplaatsen, wegenstructuur, verkaveling en grondbewerking goed bewaard gebleven. Ze vormen een belangrijke bron van informatie over de ontginningen en de daarop volgende periode waarin de invloed van de zee dusdanig toenam dat het gebied verlaten moest worden. De noordrand van het Oldambt wordt gevormd door de voormalige oeverwal van de Eems. Hierop liggen de wierdedorpen Termunten, Woldendorp en Borgsweer.

Het Oldambt is een dynamisch gebied waar nieuwe ontwikkelingen op het gebied van woningbouw, recreatie, natuurontwikkeling en agrarische schaalvergroting hand in hand gaan. Te denken valt hierbij aan de ontwikkeling van de Blauwe Stad en de daarbij behorende omgeving (Ring Blauwe Stad).

Ontstaansgeschiedenis; geologie, geomorfologie en bodemopbouw

Een puntsgewijs overzicht: Door ijs opgestuwd materiaal (stuwwallen) aan de rand van het schiereiland van Winschoten, de rug van Noordbroek / Zuidbroek, Westerlee, Meeden, Muntendam en een opduiking bij Wagenborgen.

Keileem aan de oppervlakte, stenen met gletscherkrassen (groeve Mulder in Finsterwolde), veenrestanten, veenriviërtjes (Termunter Ee, Westerwoldse A, Tjamme, Rensel, Siepsloot, Fiemel Ee). Inversieruggen (met klei opgevulde geulen), door zee-inbraken vorming van twee grote boezems: de westelijke Dollardboezem (Oldambt) en de oostelijke Dollardboezem (Reiderland) in de eerste en tweede helft van de vijftiende eeuw.

Uitwiggen van kleiafzettingen op zand- en veenondergrond, successie in bedijkingen, dikke kleipakket (kalkarm en kalkrijk), doorbraken dijken en vorming kolken, hoogveenafgraving op het schiereiland van Winschoten, buitendijkse landaanwinning (kwelders).

Opvallende zaken:

Groeve van Mulder met gestuwde afzettingen: kalkrijk zand (formatie van Scheemda), potklei (Formatie van Peelo), keileem (formatie van Drenthe), een veldkei met gletscherkrassen, reliëf van de glaciële rug bij Noordbroek.

Rond Woldendorp: de oude loop van de meanderende Oude Ae met aan weerszijden reliëfrijke inversieruggen die zich verder naar het zuiden voortzetten bij Nieuwolda.

Restant hoogveen bij Ekamp (Staatsbosbeheerreservaat).

Dal van de Munter Ee bij Muntendam (polder de Wiede).

Archeologie

In vergelijking met de omliggende gebieden is slechts weinig vondstmateriaal beschikbaar omdat een groot gebied is bedekt met jonge afzettingen over de pleistocene (zand)ondergrond en de geërodeerde veenpakketten. De ervaringen in andere verdrongen pleistocene gebieden hebben aangetoond dat er nog vele archeologische vindplaatsen onder het klei- en veendek zijn bewaard. (Zie bijvoorbeeld de vondst van een hunebed en een steenkist op enkele meters beneden N.A.P. bij Delfzijl.) Naast enkele prehistorische vondsten in het (deels) bedekte pleistocene landschap zijn vooral de middeleeuwse bewoningsresten uit het Dollardinbraakgebied kenmerkend.

De zandrug van Noordbroek / Zuidbroek was in de achtste eeuw v.C. (Late Bronstijd) bewoond (grafveld bij Uiterburen). Verder los aangetroffen voorwerpen (stenen bijlen). In het noordelijk gedeelte van het gebied wierden (aanleg rond het begin van de jaartelling). Ondergang van enkele dorpen door de Dollardinbraken (restanten van oude kerkhoven te Scheemda, Midwolda en Nieuweschans).

Belangrijke opgravingen: Nieuwolda (klooster Menterwolde), Scheemda (twee opeenvolgende kerken), Midwolda (Ol Kerke en Grijevrouwenklooster), Zuidbroek (meerdere steenhuizen, een kerkhof en laatmiddeleeuwse akkers), Nieuweschans (nederzetting Houwingaham), Heiligerlee (kloosterterrein). Langs de Eems een aantal wierden met vondsten uit de Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen.

Er zijn minimaal negentig locaties van laatmiddeleeuwse steenhuizen geïnventariseerd, verder een flink aantal kerkhoven en kloosterterreinen die door afdekking met sediment dikwijls uitstekend zijn geconserveerd.

Bewonings- en ontginningsgeschiedenis

Verdeling in: de Middeleeuwen (450 – 1500), de Vroege Middeleeuwen (450 – 1000), de Late Middeleeuwen (1250 – 1500), de Nieuwe Tijd (1500 – 1800), de Nieuwste Tijd (na 1800).

De Vroege Middeleeuwen

Waarschijnlijk reeds bewoning langs de Eems. In de Romeinse tijd. Ontstaan wierden Borgsweer, Termunten, Fiemel, Ooster- en Westerreide, Nesse (Emden) en een aantal verdronken dorpen op de oevers van de Eems, Woldendorp en andere kleine wierden langs de oevers van de Termunter en Westerwoldse Aa.

Ontstaan dochternederzettingen met de toevoeging “wold” (= veenwildernis): Woldendorp, Reiderwolde (van Reide), Oostwold, Midwolda, Finsterwolde, Bellingwolde, het landschap Menterwolde (van Menterne).

De Middeleeuwen

Overstromingen ten gevolge van bodemdaling, het slechte onderhoud van de dijken en een burgeroorlog .

Kloosters: premonstratenzerklooster Mons Sinaï (Heiligerlee) met veel bezittingen in de Westerleese venen. Menterwolde of het klooster Boskamp (Campus Sylvae) (bij Nieuwolda), cisterciënzers, voorloper van het Grijzemonnikenklooster (cisterciënzers) in Termunten en het Grijzevrouwenklooster te Midwolda.

De commanderij Goldhoorn van de Johanniters (vgl. Dünebroek), klooster Palmar (omgeving Johannes Kerkhovenspolder), In Oosterreide zaten dominicanessen, omstreeks 1528 verplaatst naar Lucaswolde (Marum).

Alle kloosters in het Oldambt zijn verdwenen als gevolg van de Dollardinbraken en de oorlogshandelingen in het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Steenhuizen en borgen: De pastorie te Oostwold is een uitgebouwd steenhuis. De pastorie van Eexta dateert van het einde van de dertiende eeuw.

Enkele borgen zijn verdwenen., o.a. de Pekelborg uit de vijftiende eeuw (tussen Winschoten en Oude Pekela).

Het terrein waarop het omwalde kasteel Gockinga te Zuidbroek heeft gestaan is nog aanwezig evenals bijvoorbeeld het borgterrein Grachtlaan te Noordbroek.

Een aantal boerenerven is ontstaan op de plek van een middeleeuws steenhuis.

De Nieuwe Tijd

Dichtslibben Dollard (de Dollardranden zijn overigens nooit helemaal verloren gegaan), inpolderingen (opstreckende verkaveling). Kwelders met handhaving van eigendomsverhoudingen, eilandsgewijze bewoning. De in 1737 afgebroken grote kerk met vier torens van Midwolda stond aan de rand van de kwelder.

Ennemaborg: voor het eerst genoemd in de zestiende eeuw. Bouw nieuwe borg door Wilhelmus Hora rond 1700.

Ontstaan dochternederzettingen (met de naam “hamrik”) vanuit plaatsen aan de rand van het schiereiland van Winschoten: Scheemda – Scheemderhamrik, Midwolda – Midwolderhamrik, Noordbroek – Noordbroeksterhamrik, Beerta – Beertsterhamrik, Oostwold – Oostwolderhamrik, Finsterwolde – Finsterwolderhamrik.

Later: Scheemda – Nieuw-Scheemda, Midwolda – Nieuwolda, Beerta – Nieuw-Beerta, Ulsda – Klein-Ulsda.

Verbetering van de afwatering via de Tjamme en de Westerwoldse A, het Beertster en Bellingwolderdiep, het Grootmaar en door het graven van het Termunterzijldiep (1601).

Het Huningameer, ontstaan als inbreuk van de zee in het voormalig veengebied, werd drooggemalen met behulp van de aanleg van een ringdijk en de bouw van poldermolens. Eerst gebeurde dit in de zeventiende eeuw en later opnieuw in de negentiende eeuw.

Verdedigingswerken ten gevolge van het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog: bouw vestingen langs de grens. Vesting rond Winschoten (1593), Oude- of Bellingwolderschans (1593) op de weg van Winschoten naar de grens, Nieuwe of Langakkerschans (1628) enz. enz.

Ten behoeve van de vervening (turfafvoer) werden kanalen gegraven: Pekel A (1608 – 1640), Winschoterdiep (tussen Sappemeer en Winschoten; 1608 - 1650), verbinding met de Pekel A (1727), Muntendammerdiep (1637) en het Buiten Nieuwediep (1665). Langs deze kanalen werden trekkpaden aangelegd, gedeeltelijk langs het Winschoterdiep een wagenweg.

De oude ‘heerweg’ van Groningen via Slochteren – Noord- en Zuidbroek – Meeden – Westerlee – Winschoten – Blijham – Wedde – Rhede verloor al in de zeventiende eeuw aan betekenis, evenals de daarmee samenhangende vestingwerken (Pekelborg).

De Nieuwste Tijd

Het boerenbedrijf was van oorsprong gemengd. Op de hogere zandruggen ontstond permanent akkerland, de zogenaamde “bouwten”, terwijl op de rand van het hoogveen boekweit werd verbouwd.

In de lager gelegen oudere polders (trapsgewijze opbouw!) was een groot deel van het land als weiland in gebruik, de nieuwe polders werden van het begin af aan grotendeels voor de akkerbouw gebruikt. Het Oldambt heette al in 1740 de graanschuur van de provincie. Op de klei was tweederde van de grond als grasland in gebruik. Crisis in de tweede helft van de 18^e eeuw door uitbreken van de runderpest. De akkerbouw werd stapsgewijs uitgebreid door de gevolgen van de veepest en gunstige graanprijzen. Vanaf het einde van de achttiende eeuw ontstond behoefte aan betere ontwatering (bouw molens). Het Oldambt ligt laag. De streek liep voorop met de bouw van een groot aantal poldermolens, waarvan er nog enkele zijn overgebleven. Bouw van grote boerderijen met imposante voorhuizen en indrukwekkende erven en tuinen. Optisch bedrog: de graanzolder is zodanig vormgegeven dat de indruk wordt gewekt van een stadshuis met bovenverdiepingen. Sobere, doelmatige vormgeving.

Bouw van aparte arbeiderswijken gekoppeld aan Midwolda, Finsterwolde en Beerta.

Uiteindelijk werd nergens zo’n groot deel van de grond voor akkerbouw gebruikt met als hoogtepunt de tweede helft van de negentiende eeuw. Door de stichting van strokartonfabrieken kon men vasthouden aan extensieve graanbouw. Voor de stro-opslag werden de schuren uitgebreid tot soms 60 meter lengte. De dalgronden achter de dorpen op de stuwruggen aan de west- en zuiddzijde van de Dollardinbraak werden, nadat het veen was afgegraven, met name voor de teelt van fabrieksaardappelen gebruikt. Dankzij de komst van kunstmest kon men dit gebied productief maken. Het rundvee en de paarden werden na Tweede Wereldoorlog geleidelijk afgedankt, met uitzondering van enkele gespecialiseerde veeteeltbedrijven.

Door de import van het goedkoper graan en de mechanisatie van de landbouw veranderde de positie van de Oldambtster boeren en arbeiders na de landbouwcrisis van 1880. De boeren maakten steeds minder gebruik van de diensten van landarbeiders. De rationalisatie nam toe in de jaren ’60 en ’70 als gevolg van de Europese politiek waardoor de kleine akkerbouwbedrijven verdwenen. De ruilverkaveling die hiermee gepaard ging, vormde een aantasting van het landschap die nog steeds doorgaat.

De (stro)kartonindustrie verdween voor een groot deel na een periode van stakingen in de jaren '60. Het gevolg was een snelle toename van de werkloosheid in het Oldambt en afname van de bevolking. Het Oldambt werd een probleemgebied. Ook boeren kregen problemen door de vermindering van de Europese subsidies in de jaren '90. De komst van de Blauwe Stad moet nu een impuls geven aan nieuwe ontwikkelingen in dit gebied.

Verharding van wegen in de 19^e eeuw: de provinciale weg van Groningen via Winschoterdiep – Zuidbroek – Scheemda – Heiligerlee - Winschoten – Beerta - Nieuweschans.

Kanalen: Veendiep (1830) t.b.v. de vervening en het Verenigd of B.L. Tijdenskanaal (1911) t.b.v. ontginning, ontsluiting en afwatering van Westerwolde.

Scheepsindustrie: Bekend is de werf in Termunterzijl. Op de werf van Vietor & Co in Statenzijl wordt in 1860 een kofschip gebouwd en tussen 1850 en 1866 nog verschillende zeeschepen. In Zuidbroek waren in de twintigste eeuw de werven van Drewes & Co en Grol gevestigd. In Winschoten is in 1859 een zeeschip gebouwd.

Bebouwing en patronen

- De dorpen ademen de sfeer van de economische groei en het vooruitgangsoptimisme van de tweede helft van de negentiende eeuw en het eerste kwart van de twintigste eeuw.

Veel neoklassieke vormen, ornamentiek van gietijzer. Dorpen met middenstandswoningen, rentenierswoningen (type 'börgje' met symmetrische opbouw) en enkele bewaarde arbeidershuizen, die in feite kopieën zijn van de grote boerderijen. De bouwstijl is uitgesproken burgerlijk en kenmerkt zich door het nabootsen van de grote-stadscultuur met symmetrische vormen, sobere ornamentiek, donker pannendak (ter onderscheiding van de schuur) en opgaande gevels met de suggestie van meerdere verdiepingen, waarachter zich kelders en graanzolders verbergen.

Buiten de dorpskern, die in de twintigste eeuw sterk is verdicht, vinden we een losse, open en zeer gemengde structuur, die een weerslag vormt van de vroegere opstreckende verkaveling, dwars op het lint. Vooral de ritmiek van de bebouwing is kenmerkend en als zodanig bedreigd. Uitzonderlijk lange linten, meestal op de rand van de pleistocene rug, met aan ene kant de Dollardklei en aan de andere kant het ontgonnen hoogveen. Typerend zijn verder de laantjes achteruit, waaraan tientallen arbeiderswoningen. In Meeden en Blijham ontstond een tweede lint op de rand van het hoogveen. Op het voormalige hoogveen, verder in het achterland ontstonden secundaire nederzettingen, groepjes huizen achteraf.

Door de rigoureuze ruilverkavelingen van de jaren zeventig en tachtig zijn de lange sloten die het landschap structureerden evenals de laatste restanten van houtwallen in het lint verloren gegaan. Juist daarom is het lint extra kwetsbaar. In de dorpen zijn de typerende ligusterhagen en leilindes meestal verdwenen; kenmerkend zijn nog wel de bomenrijen, beukenhagen en gietijzeren hekken langs de hoofdstraten. De opstreckende verkaveling met houtwallenbeplanting is in enkele aangrenzende Duitse nederzettingen (Wymeer, Bunderhee) nog goed te zien.

- Aparte nederzettingstypes: sluisnederzettingen: Termunterzijl, 't Waar, Oudezijl bij Nieuweschans. Dijknederzettingen zonder structurende boerderijen: Drieborg, Oudedijk,

sterk aangetast (vergelijk Ditzumerverlaat). Verder nog specifieke arbeidersbuurtjes in de polders: Nieuwolda-Oost, Klein-Ulsda en nog een hele serie.

Winschoten vertoont in zijn kern nog de typische middeleeuwse stadsstructuur van enkele meanderende straten evenwijdig aan het riviertje de Rensel waarlangs de oorspronkelijke nederzetting is ontstaan. Om deze kern heeft tot in de 19^e eeuw een kring van wallen en grachten gelegen die nog in stratenpatroon en parkaanleg herkenbaar is.

Woldendorp, Borgsweer en Termunten zijn van oorsprong wierdedorpen. Op het hoogste punt staat de kerk. Daaromheen bevond zich een krans van boerderijen en andere bebouwing. De verkaveling liep straalsgewijs vanuit de terp over in het onregelmatige patroon van de met het oorspronkelijke krekensysteem samenhangende perceelsgrenzen. Borgsweer heeft een rechthoekige opbouw.

Het oorspronkelijke puur rationele en regelmatige basispatroon als vestingdorp is in Oudeschans grotendeels hersteld en in Nieuweschans ten dele aanwezig.

- Wegen, waterlopen, ontginningsrichtingen, oorspronkelijk verkavelingspatroon in de Johannes Kerkhovenspolder (met de opvallende bomen aan weerszijden van de oprit van elk perceel) en de Carel Coenraadpolder.
- Opeenvolgende dijkenbouw (1525 – 1924) bij de inpoldering van de Dollard, dijkcoupures met schotbalkenhuisjes.
- Monumentale bebouwing: Ennemaborg, molens, bruggen, sluizen, gemalen, (graan)pakhuizen.
- Verdedigingswerken (schansen, leidijken enz.), arbeiderswoningen, beplantingen
- Boerderijen (slingertuinen, rode beuk, “bergjes” met prieeltjes), boerderijtypen, wegbepantingen, bijzondere bomen (Carel Coenraadpolder)
- Restanten uit WO-II (“Ambonezenbosje” en een verborgen bunker)
- Kerken, kerkhoven met een rijke grafornamentiek. Enerzijds romano-gotische middeleeuwse kerken en enkele laatgotische, anderzijds strakke zaalkerkjes (waaronder twee doopsgezinde en een lutherse) en vroeg-twintigste-eeuwse zaalkerkjes en verenigingsgebouwen. Synagogen: in het Oldambt, met name in Winschoten, woonde een relatief groot aantal joden.

Monumentale bebouwing

Aan het karakteristieke beeld van het Oldambt wordt door de bebouwing bijgedragen door:

- De samenhang en de wijze waarop de bebouwing in de ruimte is gegroepeerd
- De specifieke bouwstijl van de boerderijen
- Een aantal bijzonderheden, bijvoorbeeld de typische kerkbouw in het Dollard-randgebied.

Samenhangen:

In de jonge Dollardpolders liggen de boerderijen als losse elementen verspreid in de ruimte. Landschap en boerderijen hebben enorme maten; sommige boerderijen zijn wel 60 tot 80 meter lang.

In het Dollardrandgebied (Noordbroek – Zuidbroek en de rand van het schiereiland van Winschoten) ligt de bebouwing in dichte linten. In de linten is er een karakteristieke tegenstelling tussen het karakter van de Hoofdweg, waarlangs omplante grote boerderijen liggen en loodrecht daarop lopende dwarswegen, waarlangs oorspronkelijk dicht opeen de kleine, nu bijna allemaal verbouwde, of vernieuwde landarbeidershuisjes staan. De opstreckende verkaveling in het omringende landschap is nauw op de lintstructuur afgestemd.

Voorbeelden van samenhang tussen de bebouwing en de omgeving (beschermde stads- en dorpsgezichten) zijn: Oudeschans, Nieuweschans (centrum), Termunterzijl (vanwege het bijzondere karakter als zijldorp, een dorp aan het water bij een uitwateringssluits) en de kerk en laan met toegangshek en pastorie van Oostwold. De linten van Bellingwolde en Nieuw-Beerta zijn voorgedragen voor bescherming.

Ook als voorbeeld van samenhang tussen een bebouwingselement en zijn omgeving kan de Ennemaborg worden genoemd waar borg en achterliggend parkbos onafscheidelijk zijn verbonden.

Boerderijen:

Het Oldambtster boerderijtype is ontstaan uit een Friese schuur met ingebouwde woonruimte, die meestal – daarvan gescheiden door een brandgevel - achter het bestaande woonhuis werd geplaatst. Grote schuurdeuren in de voor- en achtergevel geven toegang tot de berijdbare zijdeel. Bij de oudste types ontbreekt de brandgevel: de schuurdeur bevindt zich naast de woonvertrekken in de voorgevel. Bij de latere typen is de schuurdeur verder naar achter geplaatst. De voorgevel is veelal symmetrisch ingedeeld met de voordeur in het midden of in de zijgevel. Zeer karakteristiek zijn de versmallingen of krimpen waardoor het woongedeelte van verhoogde gevels met meerdere rijen vensters kon worden voorzien. Daarachter lagen ook de kelders en de droogzolders voor het graan. De welstand waarmee na 1850 op deze boerderijen werd geleefd, komt tot uiting in de erfaanleg die veelal buitenplaatsachtig in de Engelse landschapsstijl is uitgevoerd. Vanaf ca. 1880 ontwikkelden boerenwoningen zich tot kapitale villa's in navolging van de villa's van de rijke burgerij, los van de schuur gebouwd. De Oldambtster bouwstijl is nagevolgd in nagenoeg alle andere, vooroorlogse bebouwing, zoals de rijen kleine arbeiderswoningen die alle krimpen hebben en kleine sleufvormige raampjes bovenin de voorgevels.

Boerderijen en burgerwoningen kenmerken zich door hun rode baksteenarchitectuur. Bij de oudere huizen (rond 1800) is dit benadrukt door metselwerk in patronen met verschillende kleuren steen.

Overige bebouwing

Kerken: In het Oldambt komt een aantal waardevolle oude kerken voor. Zeer typerend is het langs de hele Waddenkust verspreide zadeldak van de kerktorens in o.a. Woldendorp, Zuidbroek en Noordbroek. Een kenmerkende eigenschap van de kerken in het Dollardrandgebied is dat de klokkentoren los van het eigenlijke kerkgebouw staan in o.a. Zuidbroek, Noordbroek, Meeden, Scheemda, Winschoten, Beerta en Finsterwolde. Zeer fraai is ook de van boven afgeplatte kerk van Midwolda met een merkwaardige excentrisch tegen de voorgevel geplaatste toren. De barokke kerk van Oostwold maakt onderdeel uit van een ensemble van kerk, bomenlaan en pastorie. Zeer karakteristiek voor het dorpsbeeld van Termunten is de kerk op het hoogtepunt van de terp, terwijl de oude kerk van Woldendorp meer terzijde ligt en geheel in het groen is gepakt. Ook in Nieuw-Scheemda en Westerlee staan aardig zaalkerkjes uit de zeventiende en achttiende eeuw. In Nieuweschans staat één van de weinige nog overgebleven synagogegebouwen. De voormalige synagoge van Winschoten wordt sinds 1995 gebruikt als winkelpand.

(In een aantal kerken zijn waardevolle en bijzondere orgels aanwezig)

Molens: korenmolens komen voor in Noordbroek (“de Noordstar”), Ganzedijk, Winschoten (drie) en Bellingwolde, poldermolens in Noordbroeksterhamrik en Nieuw-Scheemda. De molen “de Dellen” die vroeger aan ’t Waar stond is herbouwd aan het Termunterzijldiep tussen Scheemda en Nieuw-Scheemda. Het meest imposant is het (gerestaureerde) molencolplex aan de westkant van Winschoten.

Strokkartonfabrieken: de Toekomst I en II te Scheemda.

Overige bijzondere bebouwingselementen die als beschermd monument staan ingeschreven, zijn o.a.:

- Het stoomgemaal bij Winschoten aan het Oosteinde
- De brug over het Zijldiep in Termunterzijl met een fraai versierde borstwering met de wapens van Groningen, Oldambt en de (voormalige) zijlvesten.
- De Ennemaborg, gebouwd rond 1600 en in de 18^e eeuw van een nieuwe voorgevel voorzien
- De school annex onderwijzerswoning in Noordbroek met het aardige klokkentorentje.
- Rechthuis Bellingwolde (1643)
- Historische bebouwing in vesting Nieuweschans, met name Gouvernementshuis en de Hoofdwacht (NB gesloopt in 1990) en het graanpakhuis De Dageraad (1873).
- Spoorwegremise Nieuweschans

Overzicht van de toepassing van de Monumentenwet

A. rijksmonumenten en stads- en dorpsgezichten. Op de rijkslijst staan de volgende gebieden en afzonderlijke rijksmonumenten:

Reeds bestaande stads- en dorpsgezichten in het Oldambt:

- Oudeschans (gemeente Reiderland)
- Termunterzijl (gemeente Delfzijl)
- Nieuweschans (gemeente Reiderland)
- Oostwold (gem. Scheemda)

Reeds bestaande archeologische monumenten:

- dorpswierde Borgsweer (gemeente Delfzijl)
- kloosterterreinen Borgsweer en Grijzemonniken
- kerkhof Oud-Scheemda
- Houwingaham

MSP-gezichten (door het Rijk aangewezen beschermde / te beschermen gezichten:

- Gemeente Bellingwedde: Bellingwolde (in procedure sinds 22/04/2005)
- Gemeente Reiderland: Nieuw-Beerta (in procedure sinds 03/04/2006)
- Gemeente Scheemda: Oostwold-uitbreiding (in procedure sinds 19/01/2006)

MIP-gezichten in het Oldambt:

- Uitbreiding van het bestaande beschermde dorpsgezicht Termunterzijl
- Meeden
- Carel Coenraadpolder
- De Kamp – Oostwolderhamrik te Nieuwolda
- Stationsbuurt Winschoten
- Schönfeldtsingel e.o. te Winschoten

Beschermde rijksmonumenten:

Verder komen er in het Oldambt ongeveer 300 beschermde (afzonderlijke) monumenten voor. In het deeladvies Cultuurhistorie (1985) voor het Herinrichtingsgebied Oldambt was nog sprake van 230 stuks. Daarna zijn de monumenten voor de periode 1850-1940 aangewezen. Voor Scheemda, Reiderland, Menterwolde en Winschoten betreft het 241 monumenten, voor de gemeente Delfzijl 8 (Borgsweer 2, Woldendorp 3, Termunten 1 en Termunterzijl 2) en in de gemeente Bellingwedde 47 (Bellingwolde 33, Oudeschans 10 en Blijham Oosteinde 5.).

B. Gemeentelijke monumenten.

De gemeenten in het Oldambt hebben nog geen van alle gevolg gegeven aan het verzoek van het rijk om een eigen lijst van gemeentelijke monumenten op te stellen. Dit is des te meer spijtig omdat de overige waardevolle bebouwingselementen in het gehele gebied tussen 1988 en 1990 zijn geïnventariseerd in de “Registraties cultuurhistorisch waardevolle objecten” in de betreffende gemeenten.

Bovendien is het nadelig voor particulieren die zo geen beroep kunnen doen op bestaande regelingen.

Landschapsecologische en natuurwaarden

Enkele belangrijke gebieden en situaties: Landgoed “de Ennemaborg”, de buitendijks gelegen kwelders, reservaat “Meerland” (Leveringsbos), “de Tjamme”, Hondshalstermeer, Midwolder- en Beertsterplas, plassen bij Wagenborgen en Noordbroek. Gradiënten zoet – zout, nat – droog, hoog – laag, rijk - arm.

Diverse doorbraakkolken, erf- en wegbeplantingen, slootranden, dijken en bermen. Toename van (bijzondere) roofvogels door braakliggende gronden, kwartelkoning.

Ontwikkeling van de landbouw

Een kort overzicht: Omschakeling (door de veepest) van vee naar graan. Na 1790 gouden tijden voor de boeren, met als hoogtepunt de champagnejaren (1850-1880). Graan, koolzaad, met de laatste jaren een omschakeling naar alternatieve teelten (energiegewassen als hout, oliehoudende zaden, vezels). Ontstaan van nieuwe melkveehouderijbedrijven.

In de regio zijn op dit moment aansprekende voorbeelden te zien van verbreding van de landbouw, zoals de vezelhennepteelt en de verbouw en verwerking van bijvoorbeeld koolzaad als groene grondstof voor bioraffinage en energieopwekking. Het zijn activiteiten die de komende jaren zeker verder uitgebreid zullen worden.

Een mogelijke opmars van zeer grootschalige varkenshouderijen (roze invasie) is de laatste ontwikkeling.

Industriële ontwikkelingen

Steekwoorden: Strokartonfabriek “de Toekomst”, Philips, groenvoederdrogerij Oostwold, steenfabrieken, klokkengieterij, transportbedrijven, visserij (Termunten en in veel mindere mate Finsterwolde), aardgaswinning, vezelverwerking, vergistingsinstallaties enz.

Sociale en economische structuur

Het Oldambt wordt ook (nog steeds) sterk gekarakteriseerd door de nog zichtbare en voelbare tegenstellingen tussen arm – rijk, hereboer – arbeider, landbouw – industrie, werkzaam – pensionado / recreant, autochtoon – import.

Specifieke en karakteristieke kwaliteitsdragers

De belangrijkste en meest karakteristieke kwaliteitsdragers die het Oldambt zo bijzonder maken zijn:

- Het grote contrast tussen het schiereiland van Winschoten en de Dollardpolders.
- De ritmiek van de opeenvolgende dijklijnies, de hier en daar nog herkenbare ontginningspatronen (opstrek), de buitendijkse aanwas (kwelders).
- De ritmiek van de bebouwing in de linten.

- Boerderijen met grote schuren, boerderijlinten met imposante gebouwen en erven als eilanden in de ruimte, opstrekking parkbos van de Ennemaborg, de Tjamme (hoog – laag).
- Vestingdorpen, verspreide monumenten, kerken, molens en de waterstaatkundige structuur met de kanalen, gemalen en stuwen.

Openheid, ruimte, ritmiek, leegte, vergezichten, wolkenluchten, goudgeel graan, bloeiend koolzaad, gezondheid en rust zijn de kernwoorden van een gebied waarvan de ontstaansgeschiedenis nog “gelezen” kan worden in het huidige landschap.

In allerlei rijks- en provinciale (beleids)nota’s wordt steeds in bovenstaande lovende bewoordingen gesproken over dit gebied. Zoals bijvoorbeeld in het Waddenprogramma: “De (dorps)wierden, oude dijken, monumentale boerderijen, restanten van waterlopen zijn kenmerkende cultuurhistorische en natuurlijke waarden in het landschap. Rust en ruimte omlijsten dit geheel. Een (in de wereld) uniek verschijnsel van de “Waddenring” is de zichtbaarheid van de vele landaanwinningen. Dit opmerkelijke landschap dat voor een groot deel de status van Belvederegebied heeft, vormt het duurzame kapitaal van het Oldambt.”

Nieuwe ontwikkelingen: bedreigingen of kansen?

Bedreigingen

Er zijn vele nieuwe ontwikkelingen gaande in het Oldambt die een aantasting of bedreiging zouden kunnen betekenen van het zo geroemde karakter van het gebied. De kip met de gouden eieren zou daarmee kunnen worden geslacht.

In zijn algemeenheid gaat het bij aantastingen om verlies aan samenhang, identiteit en herkenbaarheid, door aantasting van de openheid (weidsheid en zichtlijnen), aantasting dorpsgezichten en bebouwingslinten (uitbreidingsplannen), door plannen voor verdichting van linten, door onzorgvuldigheid bij inpassing, vormgeving, kleur- en materiaalgebruik bij nieuwbouw van woningen en industriële vestigingen, door leegstand en verpaupering van boerderijen, door het gevaar van “zichtlocaties” ten behoeve van de bouw van bedrijven (bij elke afslag/kruispunt dreigt het gevaar), de sterke visuele invloed van windmolens, vergistingsinstallaties en van nieuwe landbouwteelten.

Voorbeelden:

- Neveneffecten van de Blauwe Stad kunnen een bedreiging vormen voor het omringend landschap en de dorpen. Door de uitloop, overloop, drukte en bedrijvigheid neemt de druk op het gebied door de aanleg van nieuwe wegen en nieuwe vaarverbindingen met en vanuit de Blauwe Stad (bruggen, aanlegplaatsen, jachthavens, bedrijfjes) toe. Het gevaar bestaat dat zij niet altijd zorgvuldig worden ingepast in bestaande waardevolle structuren.
- Het gevaar bestaat dat door de aanzuigende werking van de Noordelijke Ontwikkelingsas (NOA) juist langs deze as (A7) bedrijventerreinen, benzinstations, wegrestaurants e.d. gevestigd zullen worden in vooral het kwetsbare landschap van het Oldambt.
- Uitvoering van plannen die te maken hebben met de stijgende zeespiegel (kustverdediging), opvang van wateroverlast binnendijks (buffergebieden), of natuurontwikkeling (inlaten van

zoutwater) zouden een aantasting kunnen betekenen van de open landbouwgebieden en/of de historische dijkenstructuur.

- De boerderijen zijn of worden vooral bedreigd doordat een aantal de bedoelde “life-span” heeft overschreden. Ook doordat de ruimte niet meer efficiënt wordt gebruikt. De grote schuren zijn gevoeliger voor de wind als er geen oogst in is opgeslagen. En bovenal zijn er de zeer hoge onderhoudskosten. Daardoor dreigen bijvoorbeeld ook de (laatste) rode pannendaken te verdwijnen.

- Bij sloop van de boerderijen bestaat het gevaar dat op de lege bouwkvelds niet in het bebouwingslint passende bungalows, grotere appartementencomplexen, bedrijfspanden en dergelijke worden gebouwd.

- Bedreigend is de onzorgvuldige inpassing (en vormgeving) van nieuwe melkveehouderijbedrijven (buiten het lint).

- Bij uitbreiding en/of nieuwbouw van boerderijen binnen het lint wordt de invulling van bouwblokken vaak ondoordacht gedaan

- Het visuele karakter van de polders met groene eilanden en doorzichtige linten versus de hogere Dollardrand als een groene zoom (Midwolderbos, Bellingwolde) wordt steeds meer aangetast.

- Als nasleep van de ruilverkavelingen “verslijten” de destijds aangelegde beplantingen, windsingels en groenstroken rond dorpen en (boeren)erven. Ze worden slecht onderhouden en groeien dicht waardoor het transparante karakter van de dorpen (doorzichten) afneemt. Ook kleine cultuurmonumenten bv. kerkhoven met beplanting worden bedreigd.

- Het gebied kenmerkt zich door een laag welvaartsniveau, waardoor het geld voor het onderhouden van kenmerkende dorpsbebouwing en meer nog de boerderijen ontbreekt. Binnen afzienbare tijd zal ook de afbouw van de EU-landbouwsteun zich laten voelen.

- Het gevolg is dat burgers en politici snel tevreden zijn met “goedkope” oplossingen. Het ontbreekt de gemeenten daarbij ook vaak aan voldoende middelen om deskundige ambtenaren met kennis van landschap en cultuurhistorie van het Oldambt aan te trekken, waardoor voor kwaliteitsarme bouwplannen niet snel alternatieven worden aangedragen die beter in de bebouwingsstructuur passen en historische kenmerken beter bewaren.

Kansen

Belangrijk is dat het gebied een positief imago ontwikkelt en meer naamsbekendheid krijgt. Dan trekt het Oldambt meer initiatieven naar zich toe die gebruik maken van de kwaliteiten van het landschap. Er is al een begin. De meest spectaculaire ontwikkeling is die van de “Blauwe Stad”. Al eerder hadden de bouw van het nieuwe koorcentrum in Nieuweschans en de restauratie van enkele belangrijke monumenten (o.a. Oudeschans) een toename van het toerisme tot gevolg.

Ook het project “herstel slingertuinen” bij oude monumentale boerderijen was een groot succes en heeft effect gehad op de restauratie van tuinen in de rest van de provincie. Dit had weer tot gevolg dat er toeristische themaroutes langs die tuinen ontstonden.

Op dit moment zijn er vele initiatieven op het gebied van toerisme en recreatie (erfgoedlogies, een pitch en put-golfterrein, specialiteitenrestaurants, kleine musea e.d.).

Dit alles heeft een sterke aanzuigende werking op toeristen, recreanten, nieuwe bewoners en bedrijven. De recente rechtstreekse aansluiting op het Duitse snelwegennet zal deze impuls voor de economie alleen maar versterken. En ten behoeve van het behoud van de

monumentale en karakteristieke boerderijen wordt gezocht naar alternatieve gebruiksvormen zoals de vestiging van internetbedrijven en/of zorgcentra.

Dat deze ontwikkelingen van groot belang zijn, wordt nog eens beleidsmatig bevestigd door het Provinciale Meerjarenplan Landelijk Gebied (PMJP): “De ontwikkeling en marketing van plattelandstoerisme, cultuurtoerisme en kernkwaliteiten van het gebied worden gestimuleerd. Er wordt naar mogelijkheden gezocht voor het gebruik van vrijkomende waardevolle panden zoals oude boerderijen om zo nieuwe en bestaande activiteiten op het gebied van wonen, werken, recreëren en kleinschalige zorgvoorzieningen een plaats te bieden. Voor de leefbaarheid zijn ook initiatieven rond het cultureel en plattelandserfgoed en de educatie van belang”.

Zo zijn er vele initiatieven die in de komende jaren gebruik zullen gaan maken van de kwaliteit van het landschap. Bijvoorbeeld “Grensland – Schansenland” en het Toervaarnet naast de overige projecten ter verbetering van het woon-, werk- en leefklimaat en de recreatief-toeristische aantrekkelijkheid.

Maar ook en wellicht vooral, geldt dit voor de “Blauwe Stad”. Het is hét voorbeeld van een economische impuls die grote invloed heeft en zal hebben op het omringende gebied. Het is belangrijk dat we nu een kader scheppen waarin die ontwikkeling kan plaats vinden met behoud en verbetering van de kwaliteit van het Oldambt. Toekomstige bewoners komen hier niet voor niets wonen, zij eisen (terecht) behoud en verbetering van de alom geroemde omgevingskwaliteit.

Duidelijk is wel dat het (economisch) succes van deze ontwikkelingen staat of valt met de manier waarop er met de waarden van natuur, landschap en het cultuurhistorische erfgoed zal worden omgegaan. De aanwijzing van het Oldambt als beschermd landschapsgezicht biedt een goede mogelijkheid om met het koesteren en verstandig gebruiken van de gebiedskwaliteiten nieuwe economische impulsen een kans te geven.

De bijdrage van rust, ruimte, kwaliteit en uniciteit aan de economische en sociale ontwikkeling van een streek

Enkele citaten:

De Europese Landschaps Conventie (ELC) is op 1 november 2005 in Nederland van kracht geworden:

“Het landschap is van groot algemeen belang op het gebied van cultuur, ecologie, milieu en de maatschappij. Het is een hulpbron die de economische bedrijvigheid bevordert. De bescherming, het beheer en de inrichting van het landschap kan werkgelegenheid opleveren. Het landschap levert een bijdrage aan de vorming van plaatselijke culturen en het vormt een wezenlijk onderdeel van het natuurlijke en culturele erfgoed van Europa, dat bijdraagt aan het welzijn van de mens en de instandhouding van de Europese identiteit”.

Uit de Handreiking Kwaliteit Landschap (Ministerie van LNV):

“Door de ruimtelijke afwisseling, informatiewaarde, contrast met de stedelijke omgeving, groen karakter, rust, ruimte, stilte en donkerte te vergroten, worden de sociaal-economische structuren versterkt. Het afstemmen van gebruik en landschap leidt tevens tot een versterking van de eigenheid”

Groninger Waddenfonds:

“Uitgangspunt is dat de aanwezige potenties van natuur, landschap en erfgoed de kernwaarden vormen voor ecologische en landschappelijke maatregelen voor duurzaamheid en vitaliteit. Zij vormen tevens de wervingskracht voor toeristisch-recreatieve ontwikkelingen”.

Collegeprogramma van GS 2007 – 2011:

“Dit Collegeprogramma is tot stand gekomen in de overtuiging dat de inwoners van Groningen trots zijn op Groningen; op het landschap, op de cultuur(historie) en op de economische bedrijvigheid die zorgt voor werkgelegenheid.”.

“Wij zullen daarom de komende periode blijven inzetten op het ontwikkelen van de provincie en zullen daarbij, waar mogelijk, samenwerking zoeken met maatschappelijke organisaties, overheden en private partijen”.

“Bestuurlijke verantwoordelijkheid brengt ook verantwoordelijkheden met zich mee waar het gaat om de bescherming van het landschap. Wij zien het als onze taak om de toekomstige generaties de zekerheid te bieden dat ook zij in een provincie wonen die schoon en veilig is. Wat dat betreft voelen wij ons als rentmeester verantwoordelijk voor de kwaliteit van het landschap.

Wij koesteren de stilte, de wijdsheid en de duisternis die voor sommige delen van de provincie zo kenmerkend is. In de uitvoering van ons beleid zullen wij hier nadrukkelijk aan werken”.

“We willen de deelname van de inwoners aan provinciale beleidsontwikkeling versterken”.

Dit college wil zich niet alleen laten leiden door wettelijke taken en bevoegdheden. Ook kansen en uitdagingen die zich aandienen willen we grijpen. Beleidsterreinen die elkaar raken dienen in samenhang te worden geïnitieerd. Hierbij zal nadrukkelijk worden gekeken naar een meer gerichte inzet van de bestaande instrumenten”.

Relaties met lopende (gebieds)programma's

Het Provinciaal Meerjaren Programma Landelijk gebied (2007-2013) (PMJP) spreekt over:

- Het ontwikkelen en uitvoeren van integrale plannen, met dwarsverbanden tussen diverse initiatieven en sectoren door de dorpen, is mogelijk d.m.v. het opstellen van z.g. “dorpsvisies”.
- Het authentieke landschap vraagt om versterking van haar kwaliteiten en aantrekkingskracht zodat de woonfunctie en toeristisch-recreatieve functie zich kunnen ontwikkelen.
- Inzetten op behoud en versterking van essentiële landschappelijke kenmerken. De provincie richt zich de komende jaren op de voor het gebied relevante landschappelijke en cultuurhistorische elementen zoals monumentale boerderijen met erfbeplantingen (en slingertuinen), nieuwe of verbeterde cultuurhistorische objecten, wierden, singels, poelen, dobben, petgaten, houtwallen en dijken, kerkterreinen, borgen, schansen en vestingen (waaronder leidijken).

Het benutten van de cultuurhistorische elementen met het programma Grensland-Schansenland, met name vestingen en schansen in het Gronings-Duitse grensgebied. Waar

mogelijk herstellen of versterken en waar mogelijk geschikt maken voor toeristisch medegebruik.

Waddenfonds (Groninger Programma): “Een interessant en goed beheerd landschap is aantrekkelijk voor bewoners en bezoekers. Goed voor levendige dorpen, voor het wonen en voor nieuwe kansen op werk en inkomen, bijvoorbeeld in de sfeer van recreatie en toerisme. In het bijzonder gaat het daarbij om het versterken van de ruimtelijke structuur met cultuurhistorisch erfgoed, archeologie, wonen en toeristisch recreatieve ontwikkeling en beleving”.

Het Uitvoeringsplan Waddenfonds geeft prioriteit aan behoud, herstel en ontwikkeling van de bijzondere kwaliteit van landschap en cultuurhistorie. Het Uitvoeringsplan noemt natuur, (herstel van) oude cultuurhistorische waarden, rust en ruimte aantrekkelijke thema's om toeristisch-recreatief op voort te bouwen.

(Overigens geldt dit programma alleen voor de gemeente Reiderland.)

In te zetten (subsidie)instrumentarium

(Zie ook de hiervoor genoemde mogelijkheden van het PMJP, Grensland-Vestingland en het Waddenfonds)

Collectie Groningen van gebouwde monumenten:

De ‘Collectie Groningen’ bestaat uit alle rijksmonumenten, alle gemeentelijke monumenten, alle panden die destijds tijdens het Monumenten Inventarisatie project (MIP) zijn geïnventariseerd, maar niet in het Monumenten Selectie project (MSP) zijn meegenomen (de zg. MSP-afvallers).

De hiervoor genoemde groepen zijn weer te verdelen in verschillende categorieën. In dit verband zijn van belang: de grafcultuur, de molens, kerkelijke gebouwen, industrieel erfgoed, borgen, waterwerken, boerderijen en woonhuizen en de beschermde stads- en dorpsgezichten.

“Wij willen zorgdragen voor de instandhouding van de collectie Groningen” staat o.a. in de Cultuurnota van de provincie Groningen. Uitgangspunt daarbij is dat naast de cultuurhistorische waarde van het monument an sich ook de omgeving waarin het monument staat van belang is (de beeldkwaliteit). Het is het ensemble van monument en haar omgeving dat het verhaal van de ontwikkelingsgeschiedenis van Groningen vertelt.

Mogelijke relevante financiële instrumenten monumentenzorg:

- Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten (BRIM)
- Regeling Rijkssubsidiëring Wegwerken restauratieachterstanden 2006
- Provinciaal Cultuurfonds voor Monumenten in Groningen
- Groninger Monumenten Fonds (GMF)

Belvedere:

“Belvedere” is een nieuwe visie op de omgang met cultureel erfgoed. Hoe kan cultuurhistorie de ruimtelijke ontwikkeling versterken? En hoe kunnen nieuwe ruimtelijke functies bijdragen aan behoud van erfgoed? Motto van Belvedere is: “Behoud door ontwikkeling”.

(Een groot deel van het Oldambt is aangewezen als “Belvederegebied”!)

Nationaal Groenfonds:

Wellicht zijn er in de toekomst ook mogelijkheden om in aanmerking te komen voor het afsluiten van laagrentende leningen via het Nationaal Groenfonds. Dit Fonds ontwikkelt zich namelijk steeds meer van een Fonds ten behoeve van alleen groene projecten naar een Fonds waarin groen (bos, natuur en landschap) gecombineerd en geïntegreerd wordt met de bescherming en ontwikkeling van de cultuurhistorie.

Conclusie

Als we de waarden in het gebied duurzaam willen behouden, beschermen en gebruiken, kan dat alleen maar als er een instrumentarium wordt ingezet waarin een en ander onlosmakelijk, integraal en duurzaam wordt benaderd. Daarbij moet de combinatie meer zijn dan de som der delen. Alleen op die manier kan de beeldkwaliteit van de ensembles, de dorpen in hun omgeving, de linten met waardevolle, monumentale bebouwing, de boerderijen als eilanden in de ruimte behouden blijven. En kan de geschiedenis van o.a. de strijd tegen het water en de ontwikkeling van de landbouw in het landschap afleesbaar blijven.

Het instrument “beschermd landschapsgezicht” is speciaal daarvoor ontwikkeld.

Het instrument “Beschermd landschapsgezicht” (Natuurbeschermingswet)

Wat is een “Beschermd landschapsgezicht”?

De provincies hebben de mogelijkheid om GS op basis van art. 23 van de Natuurbeschermingswet 1998 beschermde landschapsgezichten aan te laten wijzen. Het gaat dan vooral om “een samenstel van onbebouwde terreinen of van bebouwde en onbebouwde terreinen dat vanwege zijn structuren, patronen of elementen dan wel anderszins vanwege zijn uiterlijke verschijningsvorm historisch-landschappelijk van algemeen belang is”.

Het rechtsgevolg van deze aanwijzing is, net als bij de beschermde stads- en dorpsgezichten, dat de gemeente gehouden is een bestemmingsplan te maken waarin cultuurhistorische (en landschappelijke) waarden worden beschermd. De provincie kan hiermee actief een gericht aanwijzingsbeleid voeren dat aansluit op de vele gebiedsgerichte maatregelen die reeds plaatsvinden. De toetsende rol van de provincie in de ruimtelijke ordening kan selectief worden omgezet in een initiërende rol.

Het nieuwe instrument wordt gedragen door een integrale benadering van het historische landschap, waarbij natuurwaarden, historische geografie, gebouwde monumentenzorg en archeologie samenkomen. Uitgangspunt is dat het historische landschapspatroon in zijn geheel centraal staat.

Inhoud aanwijzingsbesluit.

In het aanwijzingsbesluit moet in elk geval een beschrijving staan van de kenmerken van het landschap en van de handelingen die deze kenmerken bedreigen. Op een kaart staat het beschermd landschapsgezicht afgebakend, waarna de gemeente waarin dat beschermde landschapsgezicht ligt deze beschermingsstatus in een regulier bestemmingsplan kan vastleggen.

Deze mogelijkheid is op 1 november 2005 formeel in werking getreden. Er zijn tot op dit moment echter nog geen ervaringen met dit nieuwe wettelijk instrument.

De relatie met het POP en het Bestemmingsplan Buitengebied

De gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten hebben besloten tot het gezamenlijk opstellen van een Startnotitie voor het nieuwe gezamenlijke bestemmingsplan buitengebied. De Startnotitie moet passen binnen de contouren van het POP en een innovatief karakter hebben.

Deze Startnotitie zal bestaan uit twee delen. Het eerste onderdeel is de inventarisatie van vigerende plannen. Dit zal resulteren in een gebiedsvisie. Het tweede onderdeel is het uitwerken van voor het buitengebied relevante thema's. Per thema worden specifieke richtlijnen, weggingen en uitgangspunten voor het bestemmingsplan aangegeven. Deze zullen later in de voorschriften van het bestemmingsplan buitengebied worden vertaald. Voor het initiatief om het Oldambt als "beschermd landschapsgezicht" aan te wijzen zijn vooral de volgende thema's relevant: cultuurtoerisme en archeologie, natuur en landschap, recreatie en toerisme.

Door het toepassen van het nieuwe instrument "beschermd landschapsgezicht" kunnen de alom geroemde waarden van het Oldambt via het POP wettelijk worden verankerd in bestemmingsplannen. Een aanwijzing kan daarbij een goede opmaat en start betekenen bij het ontwikkelen van deze plannen. Door toepassing van dit instrument heeft het gebied als het ware al een streepje voor bij de planontwikkeling. En dat is het waard!

Dit is daarom nu een uitgelezen kans en het juiste moment om met een aanwijzing tot "beschermd landschapsgezicht" uitgangspunten en randvoorwaarden te scheppen voor het opstellen van de Startnotitie en t.z.t. het Bestemmingsplan Buitengebied.

Het koesteren van de "kip met de gouden eieren"; voorstel voor inzet en gebruik van dit nieuwe instrument

De ervaring met de Blauwe Stad heeft geleerd dat een nieuw en fris idee kan leiden tot totaal nieuwe ontwikkelingen in het gebied. De Blauwe Stad fungeert als vliegwiel voor steeds weer nieuwe impulsen in de wijde omgeving. Er zijn "trekkers en aanjagers" opgestaan die initiatief hebben getoond en de durf hebben gehad om iets totaal nieuws te beginnen.

Dit heeft een geweldig spin-off-effect. Het is nu zaak om dit effect zodanig te benutten dat het achterland van de Blauwe Stad (het Oldambt) zodanig profiteert van de initiatieven dat de streek (incl. de landbouw) duurzaam wordt ontwikkeld. De Blauwe Stad heeft daar alleen maar belang bij, want het krijgt alleen maar kwaliteit als de omgeving mee wordt ontwikkeld.

Een (wettelijke) mogelijkheid die bescherming biedt aan de genoemde waarden zonder een ontwikkeling in de weg te staan, is het nieuwe instrument "beschermd landschapsgezicht". Een aanwijzing als beschermd landschapsgezicht moet niet als rem worden gezien (het gebied "op slot zetten"), maar juist als stimulans om nieuwe ontwikkelingen te laten plaatsvinden met behoud en bescherming van de historische en landschappelijke waarden als uitgangspunt en voorwaarde (Belvederegedachte).

Maar alleen met een aanwijzing zijn we er niet. Er moet meer gebeuren. Er dienen initiatieven te worden genomen, nieuwe ontwikkelingen moeten worden gesteund, er moeten meer

trekkers komen, mensen / ondernemers die hun nek uit steken en kansen krijgen om hun ideeën uit te voeren.

Het instellen van een “Oldambtplatform” waarin gediscussieerd wordt over de waarden van het Oldambt en hoe je die zou kunnen benutten (“vermarkten”), zou al een goede start kunnen betekenen van een zoektocht naar meer kansen en mogelijkheden. In dit verband is het initiatief van een aantal samenwerkende ondernemers in het “Blauwe Lint” een goed voorbeeld.

Het instrument beschermd landschapsgezicht kan daarbij dienen als “middel om...” en zeer nadrukkelijk niet als doel op zich.

Voor concrete plannen en initiatieven zou kunnen worden aangesloten op een aantal uitgangspunten en voorstellen in het Landschaps Ontwikkelings Plan (LOP) Oldambt, LANCEWAD, de PMJP-projecten e.d. Overigens dient hier uitdrukkelijk bij te worden aangetekend dat ideeën in het LOP waarbij verdichting van de lintstructuur wordt voorgesteld in strijd zijn met de uitgangspunten en voorwaarden voor het aanwijzen tot beschermd landschapsgezicht van dit gebied.

In de betreffende gemeenten zou de relatie tussen landschap en cultuurhistorie concreet kunnen worden ingevuld in op te stellen “Beeldkwaliteitsplannen” en “Dorpsvisies” voor (relevante delen van) de gemeente, waarbij de in alle gemeenten reeds aanwezige Welstandsnota’s en Monumentenverordeningen als basis zouden kunnen dienen. Maar ook dient een visie op actief restaureren, reconstrueren en zelfs slopen te worden opgesteld. Verder kan uitwerking van de doelstelling van het beschermd landschapsgezicht worden meegenomen bij het opstellen van een lijst van gemeentelijke monumenten.

Tot slot dient te worden onderzocht welke mogelijkheden het Nationaal Groenfonds (laagrentende leningen), het Waddenfonds, het Provinciaal Meerjaren Programma Landelijk gebied (PMJP en overige (inter)nationale regelingen (Leader) zouden kunnen bieden.

Libau, Heemschut en andere medeondersteuners van dit initiatief zijn graag bereid en beschikbaar om de gemeenten daarbij te assisteren.

Gebruikte literatuur

- Landschapontwikkelingsplan (LOP) Oldambt, Westerwolde en Veenkoloniën, maart 2006
- Herinrichting Oost-Groningen en de Groninger-Drentse Veenkoloniën:
Advies Landschapsbouw (maart 1986) en sectoradvies Cultuurhistorie, juli 1985
- Nota Belvedere
- Diverse publicaties t.b.v. Keuningcongressen, Leefbaarheidsproject, ontwikkeling de Blauwe Stad enz.
- Handreiking Kwaliteit Landschap, Min. LNV, 2006

- Cultuur: de economische motor? Wetenschapswinkel Economie en Bedrijfskunde RUG, Groningen 2005
- Financiering monumentenzorg. Onderhoud versus restauratie, idem
- Lila en de planologie van de contramal, F.W. Hermans en G. de Roo, 2006
- Groninger programma Waddenfonds
- Programma Landelijk gebied (PMJP 2007 – 2013 Groningen), 20 december 2006
- Collegeprogramma GS Groningen 2007 - 2011

Bijlage 1

Veel gestelde vragen over de toepassing van het instrument “aanwijzing beschermd landschapsgezicht”

Waarom is juist het Oldambt gekozen voor toepassing van dit instrument

Voor een aantal gebieden in Groningen is al een wettelijke beschermende status van kracht. Zo worden de landschappelijke en cultuurhistorische waarden in het Nationaal Landschap Middag-Humsterland en (het Groninger deel van) het Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap Drentse Aa al voldoende beschermd. Toepassing van het instrument BLG met de bedoeling om een en ander op te nemen in de bestemmingsplannen zou dan ook dubbel op zijn. Verder zijn de waarden in het Oldambt zo uniek en bijzonder en zijn zij zo duidelijk onlosmakelijk geheel met elkaar verbonden, dat zij een speciale bescherming rechtvaardigen.

We hebben toch de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) en de Monumentenwet. Is dat niet genoeg? Wat is de meerwaarde van een beschermd landschapsgezicht?

Niet elk belang waaraan een aspect van ruimtelijke ordening verbonden is, zoals het beschermen van natuurgebieden of monumenten en stads- en dorpsgezichten, kan geheel door de WRO worden beheerst. De WRO biedt een algemeen kader, waarbinnen alle bij het gebruik van de gronden betrokken belangen tegen elkaar worden afgewogen met het oog op een goede ruimtelijke ordening. Doch naast de WRO blijkt alleszins behoefte te bestaan aan afzonderlijke wetten, die vooral zijn bedoeld om een bepaald op het gebruik van de gronden betrokken belang in het bijzonder te beschermen.

Het gaat hier meestal om doeleinden van in hoofdzaak conserverende aard: van onder meer behoud van monumenten, van stads- en dorpsgezichten en van behoud van landschapsschoon. Genoemde doeleinden zouden, als ze geen bijzondere wettelijke bescherming zouden genieten, maar al te gemakkelijk voor economisch sterkere belangen moeten wijken. Men dient in het oog te houden dat de WRO een coördinerende regeling is, en wel met betrekking tot alle belangen die bij de bestemming van gronden in het geding kunnen zijn. De bijzondere beschermingswetten zijn daarentegen verzorgende regelingen, en wel met betrekking tot een bepaald belang (monumentenzorg c.q. landschapsbescherming). Het verkrijgen van een bepaalde bestemming in het kader van een bestemmingsplan waarborgt nog niet zonder meer het verzorgende element. In gevallen, waarin een betere en krachtiger bescherming wenselijk is, zal er daarom ook gereede aanleiding kunnen bestaan om aanvullend over te gaan tot toepassing van de Monumentenwet (aanwijzing tot beschermd stads- en dorpsgezicht) of de Natuurbeschermingswet (aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht).

Wat is de vergelijking met het beschermd het beschermd stads- en dorpsgezicht uit de Monumentenwet?

Het beschermd Landschapsgezicht biedt juridische bescherming. Een planologische verordening van de provincie biedt alleen beleids bescherming en is daardoor minder krachtig. Je kunt het beschermd landschapsgezicht vergelijken met een beschermd stadsgezicht zoals dat bijvoorbeeld bestaat in de historische binnenstad van Groningen. In het beschermde stadsgezicht kan worden gesloopt en gebouwd ook al is de historisch-ruimtelijke structuur beschermd. Verder regelt het bestemmingsplan de volumes en hoogtes, waar de

gemeente in bijzondere gevallen van af kan wijken door middel van een vrijstellingsprocedure.

In het beschermd stadsgezicht blijft sloop en nieuwbouw mogelijk, alleen wordt er meestal goed op gelet dat nieuwbouw past in het historisch karakter van de binnenstad. In de stad Groningen betekent het beschermd stadsgezicht niet dat de stad “op slot” zit.

Bij de monumenten en stads- en dorpsgezichten gaat het daarbij ook om afzonderlijke objecten (gebouwen en bouwwerken), terreinen (bijv. archeologische terreinen of buitenplaatsen) of gezichten (lintbebouwingen, lanen, bebouwing langs wegen e.d.). Het aanwijzen van hele gebieden met de combinatie van al zijn afzonderlijke elementen is niet mogelijk

Kunnen de grenzen van de beschermde stads- en dorpsgezichten niet worden uitgebreid met het aangrenzend landschap?

Dit is alleen maar mogelijk als er een directe relatie is met het dorp of de stad. Voor dorpsranden zou dat mogelijk zijn, maar het kan niet voor grotere gebieden waarin die dorpen liggen (cultuurlandschappen).

Het doel van het beschermd landschapsgezicht voor het Oldambt is het integraal en effectief beschermen van onder andere de ruimtelijkheid en de openheid van het landschap, de historische structuren en (dijk)patronen en de kwaliteit van de linten in hun onderlinge samenhang. Het moet ontwikkelingen mogelijk maken binnen de waardevolle ruimtelijke omgeving met behoud van de kwaliteit van het landschap.

Het behoudsstreven draagt geen statisch, maar een dynamisch karakter (Bevedere-gedachte).

Staan er in de Landschaps Ontwikkelings Plannen (LOP's), Beeldkwaliteitsplannen, Dorpsomgevingsplannen, Dorpsvisie's en dergelijke niet voldoende voorstellen voor bescherming van waardevolle elementen in het landschap?

Ja, in de meeste recent ontwikkelde plannen wordt ruime aandacht besteed aan handhaving, herstel en reconstructie van het landschap en de daarin voorkomende cultuurhistorische elementen en structuren. Probleem is echter dat deze plannen geen formele, juridische status hebben. Over het algemeen zijn ze bedoeld om de gedane voorstellen te gebruiken als onderbouwing voor beleidsstukken (POP en bestemmingsplannen).

Verder is het de bedoeling dat ze worden vertaald in concrete uitvoeringsplannen, die echter sterk afhankelijk zijn van de beschikbaarheid van voldoende geld.

Kan er door toepassing van dit instrument ook iets concreets worden gedaan aan de verloedering van het landschap zoals de verkrotting en sloop van fraaie boerderijen?

Dit instrument is geen subsidieregeling voor het opknappen van boerderijen. Er kan alleen, via het opnemen van de uitgangspunten van dit instrument in een krachtiger bestemmingsplan, beter voorkomen worden dat er karakteristieke boerderijen worden gesloopt en in de plaats daarvan “stadse” bungalows worden gebouwd die het karakter van de lintbebouwing en de omgeving aantasten.

Wat is de relatie met het Provinciaal Omgevingsplan (POP)

Door het toepassen van het nieuwe instrument "beschermd landschapsgezicht" kunnen de alom geroemde waarden van het Oldambt via te formuleren uitgangspunten en randvoorwaarden in het POP ook wettelijk worden verankerd in bestemmingsplannen. Een

aanwijzing kan daarbij een goede opmaat en start betekenen bij het ontwikkelen van deze plannen. Door toepassing van dit instrument heeft het gebied als het ware al een streepje voor bij de planontwikkeling.

De voorbereidingen voor het ontwikkelen van het POP zijn onlangs zijn gestart en de Bond Heemschut heeft een uitnodiging ontvangen om haar gedachten over met name het Oldambt in te brengen in de discussie en “mee te denken” bij de verdere plantontwikkeling.

Wat dat betreft sluit een te starten procedure voor het aanwijzen van een BLG aardig aan op datgene dat GS in haar Collegeprogramma schrijft: “Onze instrumenten om de kwetsbare elementen in het landschap te beschermen, worden deze collegeperiode vergroot doordat de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) eind 2007 in werking zal treden. De nieuwe wet biedt ons de juridische mogelijkheden om het beleid te sturen, bijvoorbeeld in de vorm van algemeen bindende regels vooraf,..... Dat betekent dat we als provincie meer aan de voorkant van het proces gaan sturen in plaats van achteraf”.

Relatie met de ruimtelijke ordening (bestemmingsplannen buitengebied)

De gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten hebben besloten tot het gezamenlijk opstellen van een Startnotitie voor het nieuwe gezamenlijke bestemmingsplan buitengebied. De Startnotitie moet passen binnen de contouren van het POP en een innovatief karakter hebben.

Deze Startnotitie zal bestaan uit twee delen. Het eerste onderdeel is de inventarisatie van vigerende plannen. Dit zal resulteren in een gebiedsvisie. Het tweede onderdeel is het uitwerken van voor het buitengebied relevante thema's. Per thema worden specifieke richtlijnen, weggingen en uitgangspunten voor het bestemmingsplan aangegeven. Deze zullen later in de voorschriften van het bestemmingsplan buitengebied worden vertaald. Voor het initiatief om het Oldambt als “beschermd landschapsgezicht” aan te wijzen zijn vooral de volgende thema's relevant: cultuurtoerisme en archeologie, natuur en landschap, recreatie en toerisme.

Dit is daarom nu een uitgelezen kans en het juiste moment om met een aanwijzing tot “beschermd landschapsgezicht” uitgangspunten en randvoorwaarden te scheppen voor het zonder al te veel extra kosten opstellen van de Startnotitie en t.z.t. het Bestemmingsplan Buitengebied.

Biedt de nieuwe WRO geen adequate beschermingsmiddelen voor dit gebied; bijvoorbeeld door het opstellen van een (aanvullende) Provinciale Verordening?

In de nieuwe WRO staan geen wijzigingen m.b.t. een betere / andere bescherming van waardevolle objecten of gebieden. Als de provincie een betere en krachtiger bescherming van het landschappelijk en cultuurhistorisch erfgoed van groot belang vindt, heeft zij in de nieuwe WRO alleen de bevoegdheid een en ander beleidsmatig op te nemen in een provinciale verordening. Die geldt dan, voorzover ons althans op dit moment bekend is, als generiek uit te voeren beleid voor de gehele provincie. Het is dus niet mogelijk om voor bepaalde gebieden zo maar uitzonderingen te maken. Wel zou dat eventueel kunnen voor een gebied dat is aangewezen als Nationaal Landschap omdat zo'n gebied een wettelijke status heeft. Of de regels (kernwaarden) in een provinciale verordening voldoende sturing en kaders bieden voor ons doel, betwijfelen wij dus.

Er zijn toch meer regelingen en mogelijkheden op dit gebied?

Speciale provinciale voorschriften, aanlegvergunningvereisten, welstandsbepalingen of sloopregelingen behoeven een juridische grondslag: het beschermd landschapsgezicht. Ook het voeren van een speciaal welstandsbeleid gebaseerd op de gemeentelijke welstandsnota wordt hiermee mogelijk gemaakt.

Is de procedure (inhoud, kwaliteit, afspraken, uitgangspunten) die voor het nieuwe POP zal worden gevolgd geen garantie voor meer kwaliteit m.b.t. landschap en cultuurhistorie?
Idem: is een goede Provinciale Verordening (in het kader van de nieuwe WRO) geen garantie?
 (Nee; helaas niet. Zie hiervoor)

Biedt de aanwijzing tot Belvedere-gebied niet voldoende bescherming?

Als vervolg op het hierboven gestelde, kan ook voor een aangewezen Belvedere-gebied “de iure” geen uitzondering worden gemaakt om daar specifiek extra beschermingsbeleid uit te voeren door middel van een speciale verordening voor zo’n gebied. Belvedere-gebieden hebben namelijk ook geen formeel-wettelijke status.

Waarom staat deze beschermingsaanwijzing in de Natuurbeschermingswet en niet in een andere?

In de jaren 70 werd reeds gediscussieerd over de wenselijkheid om ook waardevolle landschappen een beschermende status te geven. Uiteindelijk werd gekozen om de bescherming van het landschap in een apart artikel in de nieuwe Natuurbeschermingswet (1998) op te nemen. De inwerkingtreding van artikel 23 geschiedde uiteindelijk in november 2005.

Betekent dit weer een extra regeling en moeten er bij de uitvoering van plannen aparte vergunningen worden aangevraagd op grond van de Natuurbeschermingswet?

Een vergelijking met de verschillende vergunningsprocedures zoals die in de Natuurbeschermingswet gelden, gaat voor de aanwijzing tot een beschermd landschapsgezicht (art. 23) niet op. De voorgestelde beschermende maatregelen worden evenals de procedures voor bijvoorbeeld ontheffingen en goedkeuringen in de Bestemmingsplannen vastgelegd. Er hoeven dus geen extra procedures gevolgd te worden. De materiële bescherming ligt dus alleen in de bindende regels van het bestemmingsplan.

Kun je er niet beter een Nationaal Landschap van maken?

De procedure voor het aanwijzen van Nationale Landschappen is enige jaren geleden in de Nota Ruimte afgerond. Het aantal en de ligging in de verschillende provincies staat vast. Het is ondanks het feit dat er nog zeer geschikte kandidaten zijn, niet aannemelijk dat hier de komende jaren nog nieuwe gebieden aan zullen worden toegevoegd.

Gaat het gebied dan “op slot” voor nieuwe ontwikkelingen?

Toepassing van dit instrument betekent geenszins dat daarmee de ontwikkeling van andere economische activiteiten wordt geblokkeerd. Het beschermde karakter is dynamisch en niet statisch van aard. Ontwikkeling blijft altijd mogelijk in een beschermd landschapsgezicht, mits dat gebeurt met respect voor de aanwezige waarden (Belvedere-gedachte). De beschermde status zal veeleer een stimulans vormen voor die economische ontwikkelingen

die steeds meer gebruik maken van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied.

Wordt het normale landbouwkundige gebruik hiermee beperkt?

Nee; een normale landbouw blijft mogelijk binnen de randvoorwaarden die (nu ook al) in het bestemmingsplan zijn opgenomen.

Wordt er ook grond aangekocht of onteigend?

Nee; het gaat niet om het verwerven van gronden, maar om het handhaven van het totale beeld van het Oldambt, het zicht op, de panorama's, de dorpsilhouetten, de openheid, de afzonderlijke monumentale gebouwen en dergelijke.

Zijn er straks ook extra subsidie- en financieringsmogelijkheden voor de uitvoering van plannen?

De overheid kent verschillende financiële regelingen voor het uitvoeren van plannen op het gebied van o.a. landschap en cultuurhistorie. Vaak is een extra status of aanduiding van een gebied een pré of zelfs een voorwaarde voor het in aanmerking komen van extra subsidie- of financieringsmogelijkheden. (Zie voor het in te zetten (subsidie)instrumentarium hiervoor.) Wellicht zijn er in de toekomst ook mogelijkheden om in aanmerking te komen voor het afsluiten van laagrentende leningen via het Nationaal Groenfonds. Dit Fonds ontwikkelt zich namelijk steeds meer van een fonds ten behoeve van alleen groene projecten naar een fonds waarin groen (bos, natuur en landschap) gecombineerd en geïntegreerd wordt met de bescherming en ontwikkeling van de cultuurhistorie.

Conclusie

Alles afwegend menen wij dat het Nieuwe instrument "Aanwijzing tot beschermd landschapsgezicht" benut zou moeten worden om adequate bescherming van het waardevolle landschap in al zijn facetten te kunnen waarborgen. Het heeft als middel tot dat doel meerwaarde ten opzichte van het bestaande instrumentarium. Wij achten de inzet van dit instrument ook en vooral geboden om het langetermijn ontwikkelingspotentieel van de regio in stand te houden. Rust, ruimte, een schoon milieu, eigenheid; het zijn in Nederland schaarse goederen die een prijs kennen. Het Oldambt heeft ze nog allemaal en dit kapitaal zal in waarde alleen maar toenemen.

Bijlage 2

Samenwerkende organisaties: adhesiebetuigingen ontvangen van / overlegd met:

- ANWB; S. Engelsman (consulent Noord-Nederland)
- Boerderijstichting Groningen; W. Pastoor (voorzitter)
- Culturele Raad Delfzijl;
- Groninger Borgenstichting; P.J. Breukink (directeur a.i.)
- Groninger Molenhuis; mevr. R. Broekhuis (directeur)
- Historische Kring Menterwolde; O.S. Knottnerus (secretaris)
- Historische Vereniging gemeente Scheemda; J. Koers (voorzitter), J.J. Feikens (secretaris)
- IVN afd. Oldambt; Henri Thunnissen (secretaris)
- Landschapsbeheer Groningen; B van Mansom (directeur), mevr. J. de Milliano
- Libau; Welstands- en Monumentenzorg Groningen; P.W. Havik (directeur)
- Milieufederatie Groningen; G. Smits, mevr. A. van Wingerden
- Museumhuis; mevr. R. Broekhuis (directeur)
- Oldambtster Ondernemersvereniging "Het Blauwe Lint"; mevr. D. Faber
- Stad en Lande; E. de Jonge (voorzitter), mevr. v.d. Schuit
- Staatsbosbeheer; M. Firet, mevr. A. Volkerts
- Stichting Behoud Karakteristieke Dorpsgezichten Menterwolde; E. ten Wolde (voorzitter)
- Stichting Geschiedschrijving Oldambt; mevr. E. Bulder
- Stichting het Groninger Landschap; mevr. R. Jansen (directeur), J. Brandsma
- Stichting Oude Groninger Kerken; P. Breukink (directeur)
- Stichting Vesting Oudeschans;
- Vereniging Natuurmonumenten; N. Altena, H. Dommerholt
- Vrienden van de Nieuwe Schans; H.G. Meijer
- VVV Oldambt; mevr. I. Sloots (directeur)

Ter informatie gezonden aan en/of (informeel) overlegd met:

Ook zijn de betrokken gemeentebestuurders, het Waterschap, LTO-(Noord en de afd. Oldambt), de Vereniging Groninger Dorpen, de Streekraad, Eems Dollard Regio en de verschillende in het gebied lopende projectorganisaties e.d. informeel op de hoogte gesteld. Er zijn/worden met deze organisaties op korte termijn afspraken voor vervolgesprekken gemaakt omdat men heeft aangegeven zeer geïnteresseerd te zijn in het mogelijk toepassen van dit instrument en graag wil meedenken over voor- en eventuele nadelen van het toepassen ervan.